

2-19 ΑΦΙΕΡΩΜΑ

● Ιωάννης Γεννάδιος. Ο άνθρωπος, η συλλογή. Εκατόν πενήντα χρόνια από τη γέννηση του δημιουργού της Γενναδείου Βιβλιοθήκης.

● Θησαυροί της Γενναδείου. Οι συλλογές και η συμβολή τους στην πρόοδο των ελληνικών σπουδών.

● Συλλογές της νεώτερης ιστορίας. Αποτελούν μοναδικά ντοκουμέντα για την πορεία του Έθνους από τον 19ο ως τις αρχές του 20ού αιώνα.

● Περιηγητές και χαρτογράφοι. Κείμενα και περιηγήσεις στον ελληνικό χώρο κατά τη διάρκεια των νεωτέρων χρόνων.

● Τα ελληνικά γράμματα. Οι συλλογές καταδεικνύουν τη χρονική τους αλληλουχία και την πολιτισμική τους συνέχεια.

● Η Συλλογή «Λευκωμάτων» του Ιωάννου Γενναδίου. Αποτελείται από 220 τόμους με σημαντικές πληροφορίες για την ελληνική ιστορία και πλούσιο εικαστικό υλικό.

● Τα αρχεία της Βιβλιοθήκης. Αρχείο των Δραγούμη, Γενναδίου και χειρόγραφα των Σεφέρη, Ελύτη...

● Η χαμηλότονη Επικουρία. Ο σύλλογος φίλων της Γενναδείου Βιβλιοθήκης.

20 ΚΡΙΤΙΚΗ

Κριτική Θεάτρου και Δίσκων.

21 ΒΙΒΛΙΟ

Νέες εκδόσεις.

22 ΘΕΑΜΑΤΑ

Κινηματογράφοι και Θέατρα.

23 ΓΕΥΣΕΙΣ

Οίνος ο αγαπητός και συνταγή μαγειρικής.

24-31 ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

Το πρόγραμμα της εβδομάδας.

Φωτογραφία εξωφύλλου: Προσωπογραφία του Ιωάννη Γενναδίου με στολή πρέσβη. Ελαιογραφία, έργο του de Lazlo, 1925.

Υπεύθυνος «Επτά Ημερών»:
ΒΗΣ. ΣΤΑΥΡΑΚΑΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Ιωάννης Γεννάδιος, ο άνθρωπος, η συλλογή

Εκατόν πενήντα χρόνια από τη γέννηση του δημιουργού της Γενναδείου Βιβλιοθήκης

Ο Ιωάννης και η Ανθή Γενναδίου. Φωτογραφία του 1922.

Γεώργιος Γεννάδιος

Της **Αικατερίνης Κουμαριανού**

Μνήμη Frank Walton, διευθυντή της Γενναδείου Βιβλιοθήκης (1961-1976) –Ευρυδίκης Δημητρακοπούλου, βιβλιοθηκαρίου της Γενναδείου (1938-1972)– στην οποία πολλά προσέφεραν.

«... καθ'ον μάλιστα χρόνον τελεσθήσονται τα εγκαίνια του εν Αθήναις φερωνύμου εις αοίδιον αυτού μνήμην καθιδρύματος, του ΓΕΝΝΑΔΕΙΟΥ, υπομνησκόπου εις τας επερχόμενας γενεάς των Ελλήνων ότι η περι οφειλουμένης ευγνωμοσύνης αφροντισία των συγχρόνων ουδαμώς δύναται να κατασιγάση της ιστορίας την φωνήν, αλλά παροξύνει μάλλον της αληθείας την αναλαμπήν».

ΜΕ ΑΥΤΑ τα λόγια, ιδιαιτέρως φορτισμένα στη λιτή διατύπωσή τους από την υϊκή στοργή που προσδιορίζεται

από τη βαθειά επιθυμία να τιμηθεί η μνήμη του πατέρα και συνάμα από την εξίσου βαθιά πίστη του λογίου που αισθάνεται την ανάγκη της διατήρησης της ιστορικής μνήμης, ο Ιωάννης Γεννάδιος συνένωσε το προσωπικό με το εθνικό χρέος, το χρέος προς τον γεννήτορα με αυτό προς τον ελληνισμό.

Τιμώντας τη μνήμη του πατέρα του, ονομάζοντας τη βιβλιοθήκη που εδωρίζε «Γενναδείου», και αφιερώνοντας τη συλλογή των βιβλίων του σε ό-

λους όσοι «της ημετέρας παιδείας μετέχουσι», ο Ιωάννης Γεννάδιος έδωσε μαζί με το στίγμα των σκέψεων και των προβληματισμών που τον οδήγησαν σ' όλη τη διάρκεια του βίου του στη συγκρότηση των συλλογών και το στίγμα της ιδεολογίας του, που τον καθοδηγούσε να συγκεντρώνει τα τεκμήρια όσα διέσω-

Επιμέλεια Αφιερώματος:
ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΟΛΙΑΣ

Ο κατάλογος των Φιλελλήνων. Υδατογραφία του Παναγιώτη Ζωγράφου, καθ' υπόδειξη του Στρατηγού Μακρυγιάννη.

ζαν την ιστορική μνήμη του ελληνισμού. Είναι άλλωστε γνωστό και από τις προσωπικές του εργασίες ότι ο Ιωάννης Γεννάδιος δεν ενεργούσε με τις αγορές βιβλίων ως βιβλιόφιλος μόνο – μολονότι και αυτή η πλευρά των επιδόσεών του γίνεται ορατή με τα απαράμιλλα δείγματα βιβλίων που έχει συλλέξει – αλλά και ιδίως ως λόγιος, οδηγούμενος από την έντονη συναίσθηση ότι πρέπει να περισυλλέξει και να διασώσει όλες τις μαρτυρίες, τεκμήρια που μέσα στη διαχρονία διαφωτίζουν την πορεία του ελληνισμού: ιστορία, κλασσικά γράμματα και φιλολογία, αρχαιολογία, γλώσσα, θρησκεία είναι από τα τμήματα της Γενναδείου Βιβλιοθήκης, για τα οποία θα γίνει λόγος από τους συνεργάτες αυτού του Αφιερώματος.

Ηπειρώτης ο Γεώργιος Γεννάδιος (1785 - 1854), έπειτα από σπουδές κοντά σε γνωστούς Έλληνες δασκάλους, όπως τον Λάμπρο Φωτιάδη, και σπουδές σε δυτικά πανεπιστήμια, υπηρέτησε διδάσκαλος στα ελληνικά σχολεία του Βουκουρεστίου και της Οδησού πριν από την Επανάσταση. Αγωνιστής και διδάσκαλος επίσης στη μαχόμενη Ελλάδα, συνέχισε τη σταδιοδρομία του στα μεταπελευθερωτικά χρόνια. Το 1832, σύμφωνα με ειδικό Διάταγμα «διορίσθηκε επιστάτης» της Εθνικής Βιβλιοθήκης, η οποία λειτούργησε στην Αίγινα αρχικά, αργότερα στην Αθήνα. Τον Ιούλιο του 1832 συνέταξε τον πρώτο, ουσιαστικά, Κανονισμό της Εθνικής Βιβλιοθήκης όπου διακρίνουμε, κοντά στη μέριμνα να περισυλλέξει, να τακτοποιήσει, να ταξινομήσει το περιεχόμενό της, και τη φροντίδα του να

λειτουργεί σωστά για την καλύτερη εξυπηρέτηση των αναγνωστών. Συνιστούσε, ειδικώς, το άνοιγμα σε ώρες που έχουν ελεύθερες δάσκαλοι και μαθητές, όταν «παύουσιν αι παραδόσεις και ευκαιρούσιν οι μέλλοντες να συμβουλευθώσι τα βιβλία».

Ιωάννης Γεννάδιος

Ο Ιωάννης Γεννάδιος γνώρισε πολύ λίγο τον πατέρα του. Ήταν μόλις δέκα ετών, το 1854, όταν ο Γεώργιος Γεννάδιος πέθανε, θύμα της χολέρας. Τα χρόνια εντούτοις όσα έζησε κοντά του ήταν αρκετά για να διαποτισθεί από το δίδαγμα του και να ενστερνισθεί, με κάποιο μαγικό, θα έλεγα, τρόπο την πατρική διδασκαλία: «Οι δύο νεώτεροι υιοί αυτού, Ιωάννης και Κωνσταντίνος, εκάθηντο εις τα κρόσπεδα της έδρας αυτού διδάσκοντες. Ούτως, νήπια σχεδόν έτι όντες, εισέπνευσαν λεληθότως τα ζώπυρα του ευγενούς ήθους και του πατριωτισμού του». Το «λεληθότως» που χρησιμοποιεί σε τούτη τη φράση ο Ιω. Γεννάδιος, το «ανεπαισθήτως» του Καβάφη, ανταποκρίνεται σε ό,τι προσδιορίσθηκε ήδη ως «μαγικός τρόπος».

Πράγματι, στον νέο Ιωάννη βρίσκουμε να ζωντανεύουν, κοντά σ' άλλα, η αγάπη, το πάθος αλλά και ο σεβασμός για το βιβλίο, για τη μάθηση. Η αγάπη και το πάθος καλύπτουν σίγουρα την πλευρά του βιβλιόφιλου. Ο σεβασμός είναι ένδειξη του παιδευτικού ρόλου, τον οποίο απέδιδε στο βιβλίο καθώς το θεωρούσε ως το κατ' εξοχήν μέσον για τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης, για την προαγωγή της μελέτης της ιστορίας

Βασιλική στάχωση της έκδοσης «Ταξίδι στην Ανατολή» του Louis Deshayes, Παρίσι 1624, με τα μονογράμματα του Λουδοβίκου XIII και της Άννας της Αυστριακής.

του ελληνισμού στη μακρά διάρκεια.

Η πρώτη εγγραφή στις προσκτήσεις της συλλογής του Ιω. Γενναδίου πραγματοποιήθηκε το έτος 1852. Πρόκειται για βιβλίο-δώρο πρωτοχρονιάτικο του πατέρα του. Εκτοτε συνεχίζονται, αδιάλειπτα σχεδόν, οι καταχωρήσεις έως το έτος 1872, όταν τα βιβλία του φθάνουν περίπου τα χίλια. Μια συλλογή χωρίς ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Θα μπορούσε να ανήκει σε οποιονδήποτε νέο σπουδαστή, συνεπή και καλόν αναγνώστη. Αξίζει εντούτοις να σημειωθεί ότι σε τούτη την πρώτη ομάδα των βιβλίων του ανήκει και το αντίτυπο του «Ερωτόκριτου», πρώτη έκδοση Βενετίας του 1713, μοναδικό αντίτυπο σε όλο τον κόσμο.

Όταν ήταν μόλις 15 χρόνων, έδειξε την αγάπη του για το βιβλίο συντάσσοντας τον Κατάλογο της Βιβλιοθήκης του πατέρα του. Στην πραγματικότητα συνέταξε τρεις καταλόγους, διαφορετικούς, πράγμα που δείχνει την ευαισθησία του στα θέματα τα σχετικά με την ταξινόμηση του βιβλίου. Εξάλλου, οι μεγάλοι, ογκώδεις τόμοι-κατάλογοι της Βιβλιοθήκης του, ταξινομημένοι όλοι από τον ίδιο, δεμένοι με χονδρό γαλάζιο χαρτόνι, τα Blue Books, περικλείουν τη γνώση, την ενημέρωση, τη σοφία του, ιδιότητες τις οποίες ο Ιωάννης Γεννάδιος επεστράτευε στη διαρκή ενασχόλησή του με τον κόσμο του βιβλίου.

Έπειτα από τα χρόνια σπουδών, ο νεαρός Ιωάννης έφυγε για το Λονδίνο, όπου άρχισε την επαγγελματική του σταδιοδρομία ως υπάλληλος στον εμπορικό οίκο των Αδελφών Ράλλη. Σύντομα εν τούτοις υποχρεώ-

ώθηκε να τη διακόψει για να ενταχθεί εντέλει στην ελληνική διπλωματική υπηρεσία. Σ' αυτήν τελείωσε τη σταδιοδρομία του, με τον ανώτατο βαθμό του πληρεξουσίου υπουργού, πρέσβης για πολλά χρόνια στη βρετανική πρωτεύουσα, όπου πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του και όπου απέθανε στην κατοικία του, το «White Gates», στο Surrey, στις 7 Σεπτεμβρίου 1932, σε ηλικία 88 ετών.

Η συλλογή

Μια συγκυρία που σχετίζεται άμεσα με την πατριωτική του ευαισθησία άλλαξε ριζικά τη ζωή και τις επαγγελματικές του ασχολίες. Υπερασπιζόμενος τα δίκαια της Ελλάδος στην πολύ δυσάρεστη για την πατρίδα του εξέλιξη, που είχε η γνωστή υπόθεση της ληστείας του Δήλεσι, ο Ιωάννης Γεννάδιος υποχρεώθηκε να εγκαταλείψει την εργασία του στους Αδελφούς Ράλλη. Ακριβώς σ' αυτά τα χρόνια, ανάμεσα στα 1872-1892, εργαζόμενος στην ελληνική διπλωματική υπηρεσία, στο Λονδίνο, στην Κωνσταντινούπολη, στη Βιέννη, είχε τη δυνατότητα να επιδοθεί με μεγαλύτερη άνεση στο μεγάλο πάθος του.

Ο ίδιος ομιλεί για την περίοδο αυτή της ζωής του ως εποχή πολλών και σημαντικών προσκτήσεων, αφού και οι οικονομικές δυνατότητές του το επέτρεπαν αλλά και οι γνώσεις του γύρω από τα πράγματα του βιβλίου είχαν εδραιωθεί. Όπως εντούτοις ο ίδιος σημειώνει, η επίμονη αναζήτηση και αγορά σπανίων αντιτύπων τον είχε αποστερήσει από πολλές άλλες ευχαριστήσεις της ζωής, κάποτε και

Συνέχεια στην 4η σελίδα

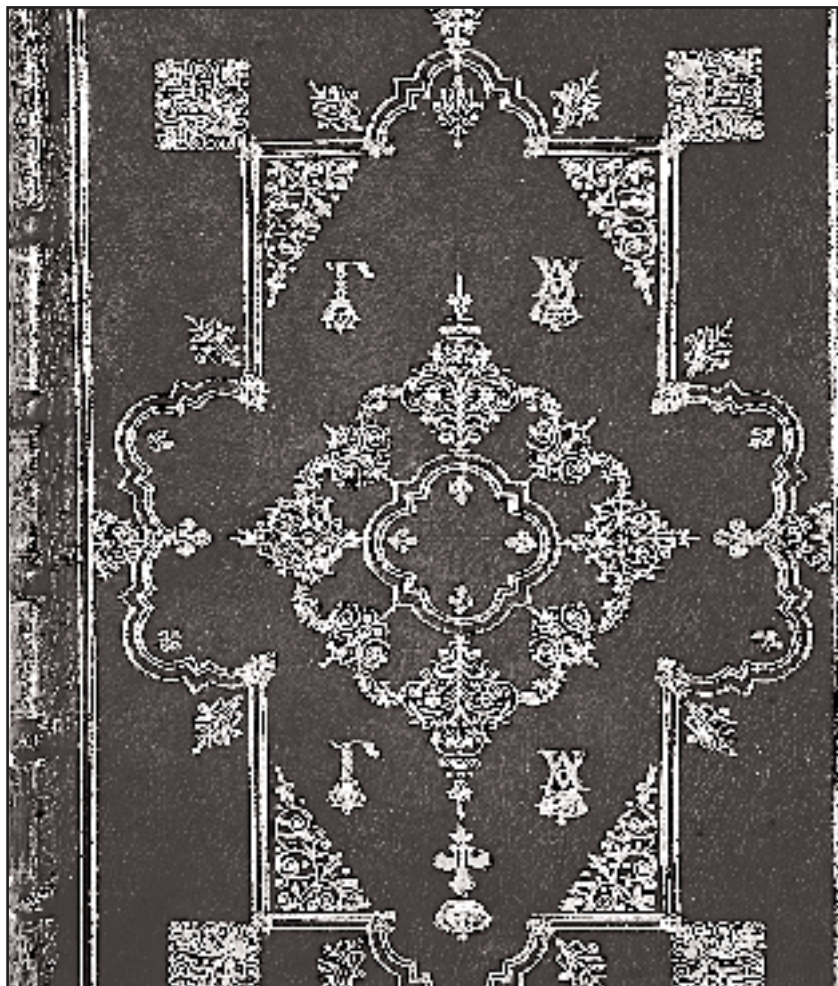
Συνέχεια από την 3η σελίδα

από τις πλέον αναγκαίες. Είναι γεγονός ότι έως τα τέλη του βίου του αγόραζε πάνω από τις δυνάμεις του, προκειμένου να αποκτήσει τα αντικείμενα του συλλεκτικού του πάθους.

Το 1892, ο Ιωάννης Γεννάδιος ανακλήθηκε από την ελληνική κυβέρνηση, για λόγους οικονομίας, όπως τότε εδηλώθη. Η απόλυσή του στάθηκε ισχυρό πλήγμα για έναν άνθρωπο χωρίς περιουσιακά στοιχεία άλλα από τον πλούτο της συλλογής του, την οποία υποχρεώθηκε τότε να εκποιήσει. Ωστόσο, ο ζήλος του δεν αναχαιτίστηκε παρά προσωρινά. Λίγα χρόνια αργότερα, χάρη σε καλύτερες συνθήκες ζωής, και προσωπικής, ύστερα από τον γάμο του με την Αγγλίδα Florence Laing, την Ανθή Γενναδίου, που είχε κι αυτή το πάθος του βιβλίου, ο Γεννάδιος μπόρεσε να συνεχίσει τις βιβλιοφιλικές του επιδόσεις και να επανακτήσει, σε μεγάλο ποσοστό, τα βιβλία του που είχε υποχρεωθεί να εκποιήσει.

Το βιβλίο όμως δεν αποτέλεσε για τον Ιωάννη Γεννάδιο μόνον αντικείμενο συλλεκτικού πάθους. Στάθηκε συνάμα εργαστήριο έρευνας και μελέτης για τις προσωπικές του, ιστορικού ως επί το πλείστον περιεχομένου, εργασίες. Η συγκρότηση της Βιβλιοθήκης του, όπως θα καταδειχθεί από τις μελέτες που παρουσιάζονται εδώ, φανερώνει την ενσυνείδητη προσπάθειά του να συγκεντρώνει έντυπα όσα υπηρετούσαν τη δική του «Μεγάλη Ιδέα», που ήταν η προώθηση των μελετών, όσες αφορούσαν στην ελληνική ιστορία, τον ελληνικό πολιτισμό στην παγκοσμιότητά του.

Ο Ιωάννης Γεννάδιος εργάστηκε πράγματι, όπως το φανερώνει η συγκρότηση των συλλογών του, με επιμονή και συνέπεια για τη διάσωση της ελληνικής πολιτισμικής κληρονομιάς μέσα από τον πλούτο μιας γραμματείας που δεν θεωρήθηκε πάντοτε, ιδίως όσον αφορούσε τις νεώτερες περιόδους της, άξια προσοχής. Ετσι, το Τμήμα της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας επιτρέπει να αξιολογήσουμε, να εκτιμήσουμε την προβληματική του, καθώς κανένα έντυπο δείγμα του ελληνικού λόγου, ιδιαίτερα των χρόνων της οθωμανικής κυριαρχίας, δεν κρίθηκε ανάξιο περισυλλογής και διάσωσης. Ολα τεκμήρια της πνευματικής, της πολιτισμικής πορείας του ελληνισμού, έχουν πάρει τη θέση τους στη συλλογή του. Η περισυλλογή εξάλλου –και χρησιμοποιού κυριολεκτώντας τη λέξη–, ε-

Ομηρος, Ιλιάς, Φλωρεντία, Δημήτριος ο Κρης, 1488. Αντίτυπο με θαυμάσια χειρόγραφη διακόσμηση, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

νός ασύγκριτα μεγάλου αριθμού φυλλαδίων, την οποία είχε αρχίσει από τα νεανικά του χρόνια, προσδιορίζει τη γραμμή που ανέκαθεν ακολούθησε και τις προτεραιότητες που καθόριζαν τη συγκρότηση μιας βιβλιοθήκης-εργαλείου ιστορικής έρευνας και μελέτης.

Η Βιβλιοθήκη

Από τα πλέον σημαντικά τμήματα της Βιβλιοθήκης, το τμήμα Κλασικών Γραμμάτων, περιλαμβάνει μερικά από τα πλέον πολύτιμα δείγματα της συλλογής, απαρτιζόμενο από 7.000 περίπου τόμους, στην αρχική του μορφή. Ικανοποιητικά αλλά χωρίς ιδιαίτερη έμφαση αντιπροσωπεύεται επίσης ο τομέας της Βυζαντινής Φιλολογίας και της επιστήμης της Θεολογίας. Οσο για την Ιστορία, μπορούμε να πούμε ότι αντιπροσωπεύει, στις διάφορες εκφράσεις, της τον βασικό κορμό της συλλογής Ιωάννη Γενναδίου. Μαζί με το τμήμα «Γεω-

γραφικά-Ταξίδια», κείμενα που φωτίζουν πολλές αθέατες πλευρές της ελληνικής ζωής, σε μια ιδιαίτερος κρίσιμη περίοδο της ιστορίας της (16ος-19ος αι.), επιβεβαιώνουν τη βαθιά προσήλωση του συλλέκτη στα οικεία θέματα.

Παράλειψη θα ήταν η μη αναφορά στο τμήμα της συλλογής που αφορά τις κοραϊκές σπουδές. Μελετητής του κοραϊκού έργου, ο Ιω. Γεννάδιος είχε συντάξει κατάλογο των κοραϊκών εκδόσεων, είχε περιυλλέξει και διασώσει ανέκδοτο υλικό, ιδίως επιστολές που χρησίμευσαν μεταγενεστέρως στις εργασίες νεωτέρων μελετητών. Με το μελέτημά του εξάλλου «Κρίσεις και σκέψεις περί των επιστολών του Αδαμαντίου Κοραή», έχει καταλάβει την αρμόζουσα θέση στις σχετικές μελέτες. Εκφραστής του κοραϊκού φιλελευθέρου φρονήματος σε μιαν εποχή, η οποία φάνηκε να αγνοεί την πνευματική προσφορά, την ιδεολογική γραμμή του Χιώτη λόγιου, παρατηρεί: «Ημείς όμως των γνησίων Ελλήνων οι μη αποταξάμενοι τη σπουδή της πατρίδος ιστορίας, γνωρίζομεν ότι του Κοραή τα Προλεγόμενα εχρησίμευσαν ως εις των ισχυροτάτων μοχλών της εις πνευματικήν ζωήν ανεγέρσεως του ημετέρου γένους· ότι οι πολιτικοί του Διάλογοι σπουδαίως συνέτειναν εις διαμόρφωσιν ελευθέρου πολιτεύματος...». Αλλά και το γνωστό μελέτημά του, το αναφερόμενο στην τύχη των γλυπτών της Ακρόπολης και των ελληνικών αρχαιοτήτων γενικότερα, το τιτλοφορημένο. «Ο Λόρδος Ελγιν και οι προ αυτού ανά την Ελλάδα και τας Αθήνας ιδίως αρχαιολογήσαντες επιδρομείς, 1440 - 1837», συνιστά πλήρη «ιστορική και αρχαιολογική πραγματεία» γι' αυτό το δυστυχώς πάντα επίκαιρο και δυσεπίλυτο θέμα. Ο Γεν-

νάδιος, σύμφωνα με τις προσωπικές του μαρτυρίες, είχε αναλάβει, την εποχή όπου ο Νικόλαος Μπαλάνος πραγματοποιούσε τις αναστηλώσεις στον Παρθενώνα, να μεσολαβήσει στις αρμόδιες αρχές του Βρετανικού Μουσείου για την επιστροφή κάποιων «αρχιτεκτονικών τμημάτων», αναγκαίων για τη συμπλήρωση του ναού. Οι προσπάθειές του απέτυχαν. Εντούτοις άσχετα από το διαδικαστικό μέρος, η στάση και οι θέσεις του στο μείζον αυτό θέμα, όπως έχουν διατυπωθεί σε τούτο το μελέτημα, προκαλούν την εκτίμηση και τον σεβασμό. Διότι το τοποθετεί στο πλαίσιο μας γενικότερης πολιτικής απέναντι στις αρχαιότητες –και όχι μόνο σ' αυτές–, μιας πολιτικής ανεξάρτητης, απαλλαγμένης από σύνδρομα κατωτερότητας και υποχωρήσεων σε εξωτερικές πιέσεις.

Η αρχική συλλογή του Ιωάννη Γενναδίου, αποτελούμενη από 24.000 περίπου τόμους, η οποία έχει αισθητά αυξηθεί όλα αυτά τα χρόνια, εγκαταστάθηκε εντέλει στην Αθήνα, σύμφωνα με την επιθυμία και τη θέληση του δωρητή, χάρη στη χορηγία αμερικανικών ιδρυμάτων (Carnegie Corporation), που αποδέχθηκαν τα έξοδα για την ανέγερση του κτιρίου· χάρη στη συμμετοχή της ελληνικής κυβέρνησης που παραχώρησε τη γη για την οικοδόμησή του και στη συμπαράσταση της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών που αναδέχθηκε την ευθύνη της λειτουργίας της. Με τον καιρό και μέσα στα χρόνια που ακολούθησαν τα εγκαίνια, τον Απρίλιο του 1926, η Βιβλιοθήκη εμπλουτίστηκε και με τη μέριμνα του δωρητή έως τον θάνατό του το 1932, αλλά και με δωρεές, όπως της Ελένης Σταθάτου, του Δαμιανού Κυριαζή, του Α. Χατζηαργύρη, του Ανδρέα Στράτου και άλλων. Προσφορές, επίσης, ιδιωτικών αρχείων, του Γεωργίου Σεφέρη, του Οδυσσέα Ελύτη, παλαιότερα του Νικολάου Δραγούμη, του Φιλίππου Δραγούμη, του Ερρίκου Σλήμαν, συλλογών όπως του Ν. Χατζηκυριάκου - Γκίκα, έχουν καταστήσει τη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη «ταμείο ελληνικών, πνευματικών και καλλιτεχνικών θησαυρών» στη διάθεση των μελετητών.

Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειώσουμε για να κατασιγάσουν ίσως και ορισμένες ανησυχίες των ανθρώπων που ενδιαφέρονται για τη Γεννάδειο, όσα ανακοίνωσε ο κ. W. Coulson, διευθυντής της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών, σχετικά με το μέλλον της Βιβλιοθήκης. Οι υπεύθυνοι της Βιβλιοθήκης, στην Ελλάδα και όσοι βρίσκονται στην άλλη όχθη του Ατλαντικού, έχουν ήδη προγραμματίσει απαραίτητες ενέργειες για τη συγκέντρωση ενός σημαντικού κεφαλαίου, τα εισοδήματα του οποίου θα διατίθενται για τις ανάγκες της Βιβλιοθήκης. Ειδικότερη μέριμνα προβλέπεται για το Τμήμα των Αρχείων και της συστηματικότερης συντήρησης των σπανίων και πολύτιμων εκδόσεων, καθώς και των χειρογράφων της Γενναδείου. Για τους σκοπούς αυτούς, η διεύθυνση της Αμερικανικής Σχολής έχει απευθυνθεί στον κ. Nicolas Barker, πρώην διευθυντή της Βιβλιοθήκης του Βρετανικού Μουσείου, ο οποίος θα μελετήσει και θα εισηγηθεί τρόπους για την αποτελεσματικότερη συντήρηση και προστασία των θησαυρών της Γενναδείου.

Κτητορικό σήμα (ex-libris) Ιωάννου και Ανθής Γενναδίου.

Θησαυροί της Γενναδείου

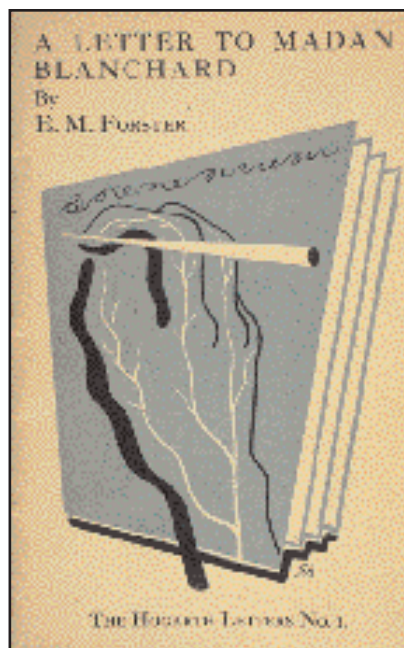
Οι συλλογές και η συμβολή τους στην πρόοδο των ελληνικών σπουδών

Του **David Jordan**

Διευθυντή της Βιβλιοθήκης

Στις επόμενες σελίδες του αφιερώματος αυτού, φίλοι, οικείοι της Γενναδείου παρουσιάζουν το περιεχόμενο των συλλογών της Βιβλιοθήκης, καθώς και τη σημασία τους για την πρόοδο των ελληνικών σπουδών. Εισαγωγικά, και προκειμένου να δώσω μια πρώτη γενήση των συλλογών της βιβλιοθήκης, θα ήθελα να παρουσιάσω μια σύντομη και προσωπική επιλογή ορισμένων θησαυρών της Βιβλιοθήκης. Θα ήθελα ακόμη να υπενθυμίσω ότι η Βιβλιοθήκη, στην προσπάθειά της να καταστήσει γνωστές στο ευρύ κοινό τις συλλογές της, διοργανώνει εκθέσεις στην αίθουσα Basil, στην αριστερή της πτέρυγα. Το προηγούμενο φθινόπωρο, για παράδειγμα, διοργανώθηκε σε συνεργασία με το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, έκθεση 100 περίπου βιβλίων με θέμα «Η Μάνη μέσα από σπάνιες εκδόσεις της Γενναδείου, 16ος-19ος αιώνας». Η επόμενη έκθεση, από 6 Απριλίου έως τέλος Μαΐου, έχει ως θέμα τις πρώτες εκδόσεις Ελλήνων κλασικών (1476-1515), ενώ στις 18 Απριλίου εγκαινιάζεται έκθεση ελληνικών γεωγραφικών και χαρτογραφικών εκδόσεων (16ος-18ος αι.), η οποία διοργανώνεται σε συνεργασία με την Ελληνική Εταιρεία Χαρτογραφίας.

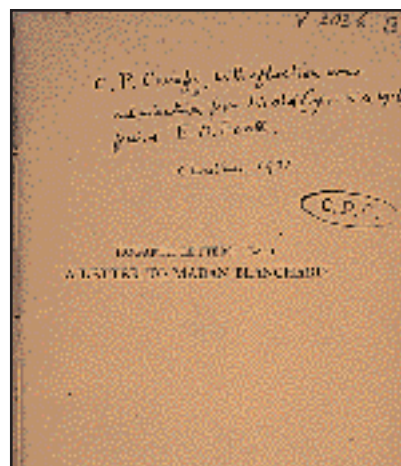
ΤΟ 1922, ο Ιωάννης Γεννάδιος αντιπροσώπευσε την Ελλάδα στο Συνέδριο Ναυτικού Αφοπλισμού της Ουάσιγκτον. Κατά τη διάρκεια της λαμπρής σταδιοδρομίας του ως πρέσβευς της Ελλάδος στην Αγγλία, όπου και διέμενε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του, αναγνωρίστηκε ως εκπρόσωπος του πολιτισμού της πατρίδος του, η δε συλλογή βιβλίων του έγινε παγκοσμίως γνωστή. Την πρώτη φορά που επισκέφθηκε τις

ΗΠΑ αποφάσισε να δωρίσει τη συλλογή αυτή στην Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών, η οποία ήδη είχε εγκατασταθεί στις παρυφές του Λυκαβηττού.

Η σχολή ανέλαβε την υποχρέωση να ανεγείρει κτίριο κατάλληλο για τη στέγαση των βιβλίων. Το κτίριο θα ονομάζετο «ΓΕΝΝΑΔΕΙΟΝ» προς τιμήν του Γεωργίου Γενναδίου, πατέρα του Ιωάννη, εμπνευσμένου ρήτορα κατά την επανάσταση του ιδρυτού της Εθνικής Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το ελληνικό Δημόσιο προσέφερε τον χώρο.

Ο Ιωάννης Γεννάδιος και η σύζυγός του ήταν παρόντες στα εγκαίνια, για τα οποία είπε ο ίδιος: «Είναι η ευτυχέστερη ημέρα της ζωής μου».

Αντίτυπο του έργου «A Letter to Madan Blanchard» του E. M. Forster, αφιερωμένο «Στον Κ. Π. Καβάφη, με αγάπη και θαυμασμό από τον παλιό του –από το 1916– φίλο, E. M. Forster, Χριστούγεννα του 1931».

Ως Έλληνας που ζούσε εκτός Ελλάδος, ο Γεννάδιος ανέπτυξε μία οξυτάτη αίσθηση της εικόνας που δημιουργείτο στη Δυτική Ευρώπη, μια νέα εικόνα που επηγάζε από την εξάπλωση της τυπογραφίας και των βιβλίων του 15ου αιώνας και εντεύθεν, από τις εντυπώσεις των πρώτων ταξιδιωτών που επισκέφθηκαν τη χώρα και από την εξάπλωση του φιλελληνισμού.

Θησαυροί

Στους επισκέπτες μας δείχνουμε πάντα την «Επιτομή των οκτώ του λόγου μερών», μία γραμματική της ελληνικής γλώσσας του Κωνσταντίνου Λάσκαρη (έκδοση Μιλάνου 1476), που απο-

τελεί το παλαιότερο τυπωμένο ελληνικό βιβλίο, σημαντικό δείγμα της εξάπλωσης της κλασικής παιδείας. Το γεγονός ότι ανατυπώθηκε κατ'επανάληψη στην Ιταλία μαρτυρά το ενδιαφέρον όχι μόνον των Ελλήνων εξορίστων που έφθασαν και εγκαταστάθηκαν εκεί μετά την πτώση της Πόλης αλλά και των διανοουμένων της Ιταλίας, που αρχίζουν να ανακαλύπτουν εκ νέου του κλασικούς.

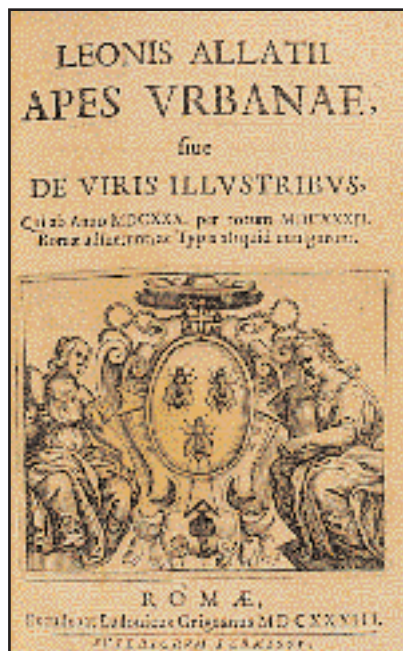
Και πρώτος από τους κλασικούς θεωρείται βέβαια ο Όμηρος, που ήδη πρωτοεκδίδεται το 1488 στη Φλωρεντία από τον «Δημήτριο τον Κρήτα», υπεύθυνο επίσης για την έκδοση της γραμματικής του Λασκάρους (1476).

Πολλά από τα αντίτυπα της Γενναδείου αποτελούν «εν εαυτώ» ιστορικά μνημεία: π.χ. η πρώτη μεγάλη έκδοση του Πλάτωνα. Ο κάτοχός του κέρδισε το βιβλίο ως βραβείο για τη φιλομάθειά του, όπως αναφέρεται στο εξώφυλλο, όπου υπάρχει στα Λατινικά η κάτωθι αφιέρωση: «στον George Canning, Christ Church, 12 Μαΐου 1791, προσφορά του Cyril Jackson, πρυτάνεως». Η επονομασία της πλατείας Κάνιγγος μάς υπενθυμίζει τη σημαντική υποστήριξη που ο Canning ως υπουργός Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας προσέφερε στο νεόδμητο ελληνικό κράτος.

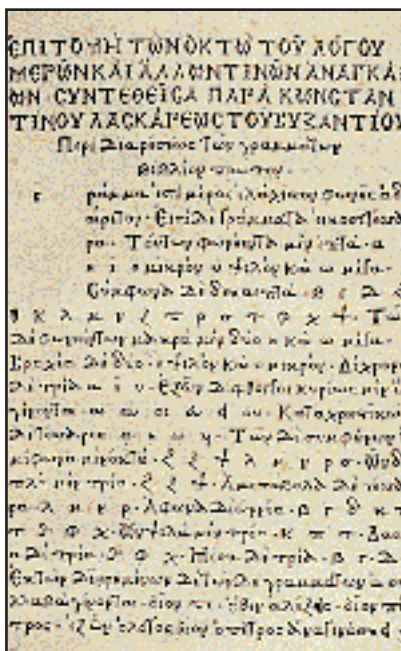
Εκδοση του Θουκυδίδη

Την έκδοση του κειμένου του Πλάτωνα επιμελήθηκε ο Henricus Stephanus, οίκος του οποίου έμεινε θρυλικός στην ιστορία των ελληνικών εκδόσεων. Εναν επίσης θησαυρό της Γενναδείου αποτελεί η (από τον ίδιο υπογεγραμμένη) πρώτη έκδοση του Θουκυδίδη (Βενετία 1502), του επίσης ξακουστού οίκου του Aldus Manutius. Από τις πολλές εκδόσεις του τελευταίου που κατέχουμε, σας παρουσιάζουμε εδώ τα «Ερωτήματα» του Δημητρίου Χρυσολωρά, αντίγραφο που ανήκει στον Ερασμο. Μέσα σ' αυτό έχει ενσωματωθεί σε μία σελίδα χειρόγραφη ένα μέρος από την Α' Ραψωδία της «Οδύσσειας» (συνομιλία Αθηνάς και Τηλεμάχου) και δίπλα η αυτοσχέδια μετάφραση του κειμένου σε λατινικό εξάμετρο. Ο γραφικός χαρακτήρας ανήκει κατά πάσα πιθανότητα στον Μελάχθονα, ο οποίος όταν αγορεύθηκε καθηγητής Θεολογίας στο Πανεπιστήμιο Wittenburg το 1518 άρχισε να παραδίδει μαθήματα για τον Όμηρο. Σε ερώτηση, γιατί διδάσκει έναν προχριστιανικό ποιητή, απάντησε με τα λόγια του Σολομώντος: «Φέρνω χαλκό και διαμάντια για να

Συνέχεια στην 6η σελίδα

Αριστερά: Η έκδοση «Apes Urbanae» του Λέοντος Αλλατίου, Ρώμη 1633. Κέντρο: Το σήμα των εκδόσεων του Αλδου Μανούτιου. Δεξιά: «Επιτομή των οκτώ του λόγου μερών» του Κωνσταντίνου Λάσκαρη, Μιλάνο, 1476. Το πρώτο ελληνικό βιβλίο.

Συνέχεια από την 5η σελίδα

κοσμίσω τον Ναό του Θεού». Ήταν ο Μελάχθων αυτός που βοήθησε τον Λούθηρο στην περίφημη γερμανική μετάφραση της Βίβλου.

Λέων Αλλάτιος

Ο Γεννάδιος αφιέρωσε έναν ολόκληρο τομέα της βιβλιοθήκης του στα γραπτά του Λέοντος Αλλατίου, που γεννήθηκε στη Χίο το 1586, και το 1661 έγινε διευθυντής της Βιβλιοθήκης του Βατικανού. Μεταξύ των έργων του είναι ένα βιβλίο που αποτελεί ένα «ποιος είναι ποιος» των λογίων της Ρώμης, με τον λατινικό τίτλο *Apes Urbanae*, «Αστικές Μέλισσες ή περί των λαμπρών ανδρών, οι οποίοι έγραφαν βιβλία στη Ρώμη από το 1630 έως το 1632».

Το αντίτυπο του Γενναδίου έχει λεπτομερείς χειρόγραφες σημειώσεις του Αλλατίου, μάλλον για να ετοιμάσει μια δεύτερη έκδοση, που δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Η σπουδαιότητα των σημειώσεων αυτών για την ιστορία της φιλολογικής ζωής της Ρώμης σ' αυτή την εποχή είναι αναμφισβήτητη, αλλά ο θησαυρός αυτός παραμένει ακόμη θαμμένος.

Ησιόδος

Λησμονημένο και γι' αυτό ακόμη αμελέτητο είναι άλλο ένα κόσμημα, μικρό μα πολύτιμο, μια σχολική έκδοση του Ησιόδου (Λέιντεν 1601) με τη λατινική μετάφραση απέναντι, με εξηγήσεις της γραμματικής και με ένα ελληνολατινικό λεξικό.

Τα περιθώρια του ποιήματος «Έργα και Ημέραι» περιέχουν πολυάριθμες χειρόγραφες σημειώσεις με τον πρώιμο γραφικό χαρακτήρα του Jean Racine, που αργότερα θα αναβίωνε στη γαλλική σκηνή και την κλασική ελληνική τραγωδία.

E. M. Forster

Θα τελειώσω με ένα ακόμη απόκτημα που ήρθε στη βιβλιοθήκη μετά το θάνατο του Γενναδίου. Πριν αρκετά χρόνια, ένας προνοητικός Έλληνας συλλέκτης μάς έδωσε ένα

Τα εγκαίνια της Γενναδείου Βιβλιοθήκης. Απρίλιος του 1926.

μικρό βιβλίο που μας προσφέρει κι αυτό επίσης μεγάλη χαρά. Ο συγγραφέας του είναι ο E. M. Forster, ο οποίος, αρχές του αιώνα, ήταν στην Αλεξάνδρεια με τον Ερυθρό Σταυρό και εκεί συνάντησε έναν Έλληνα ποιητή.

Ο Forster παρέθεσε μερικά από τα ποιήματα του ποιητή στο δικό του βιβλίο *Pharos and Pharillon* και με αυτόν τον τρόπο μπορούσε να παρουσιάσει σε αγγλόφωνους αναγνώστες αυτόν τον ποιητή που επρόκειτο να έχει βαθιά επίδραση στη λογοτεχνία του 20ού αιώνα.

Ο τόμος έχει επιγραφή από το χέρι του Forster: «Στον Κ.Π. Καβάφη, με αγάπη και θαυμασμό από τον παλιό του –από το 1916– φίλο, E.M. Forster, Χριστούγεννα του 1931».

Αποψη του κτιρίου της Γενναδείου Βιβλιοθήκης.

Η σύζυγός μου και εγώ κάνουμε αυτήν την δωρεά εις ένδειξη του θαυμασμού μας προς την μεγάλη χώρα σας - την πρώτη χώρα από την οποία απενθύνθηκε προς τους πατέρες μας μία φωνή συμπαράστασης και ενθαρρύνσεως, όταν αυτοί ξεσηκώθηκαν για τον απελπισμένο, όπως φαινόταν τότε, αγώνα για την ανεξαρτησία. Και αυτό το κάνουμε με την βεβαία ελπίδα ότι η Αμερικανική Σχολή στην Αθήνα θα καταστεί, με τον τρόπο αυτό, παγκόσμιο κέντρο μελέτης της ελληνικής ιστορίας, λογοτεχνίας και τέχνης, τόσο της αρχαίας όσο και της βυζαντινής ή της νεώτερης, καθώς και για την καλύτερη κατανόηση της ιστορίας και των θεσμών της Ελληνικής Εκκλησίας, αυτής της Μητέρας Εκκλησίας της Χριστιανοσύνης, μέσα στην οποία οι Έλληνες Πατέρες, διαποτισμένοι από την φιλοσοφία του Πλάτωνα, διετύπωσαν και εξέθεσαν πρώτοι τα δόγματα της κοινής μας πίστης.

Ιωάννης Γεννάδιος,
29 Μαρτίου 1922

Εκατό χιλιάδες βιβλία

Η ΔΩΡΕΑ του Γενναδίου απετελείτο από 20.000 βιβλία, τα οποία καλύπτουν όλες τις εκδηλώσεις του ελληνικού πολιτισμού και ιδίως τα θέματα τα σχετικά με τη διάδοση της ελληνικής παιδείας στη δυτική Ευρώπη. Με τα χρόνια ο αριθμός αυτός αυξήθηκε, είτε με δωρεές είτε με αποκτήσεις της βιβλιοθήκης, φθάνοντας σήμερα τους 100.000 τίτλους.

Ο Γεννάδιος καθόρισε ότι τα βιβλία του προορίζονταν για τη χρήση των καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών καθώς και των μελών των ξένων αρχαιολογικών σχολών στην Αθήνα. Οι διευθυντές, όμως, της βιβλιοθήκης άνοιξαν τις πύλες της Γενναδείου και δέχθηκαν ένα ευρύτερο κοινό, με αποτέλεσμα, τον περασμένο χρόνο, η βιβλιοθήκη να εξυπηρετήσει 8.700 αναγνώστες από όλον τον κόσμο, οι οποίοι συμβου-

λεύθηκαν 18.000 βιβλία. Αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό και μία άλλη υπηρεσία της βιβλιοθήκης. Οι περισσότερες σημαντικές εικονογραφημένες ελληνικές εκδόσεις στηρίζονται σε μεγάλο ποσοστό στο πλούσιο εικαστικό υλικό που βρίσκεται αποθηκευμένο στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη.

Ο Γεννάδιος δεν υπήρξε ποτέ πλούσιος, όλα του τα εισοδήματα πήγαιναν στις συλλογές του. Συνέπεια τούτου το γεγονός ότι όταν δώρισε τα βιβλία του δεν ήταν σε θέση να εξασφαλίσει κάποιο κληροδότημα ώστε να καλύπτονται τα έξοδα της βιβλιοθήκης. Για τις αποδοχές του προσωπικού, για τα έξοδα αγοράς και βιβλιοδεσίας νέων βιβλίων καθώς και για τη συντήρηση των παλαιών, η Γεννάδειος Βιβλιοθήκη εξαρτάται σχεδόν αποκλειστικά από την ετήσια χορηγία της Αμε-

ρικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών, που είναι και αυτή ένας ιδιωτικός οργανισμός, ο οποίος δεν καλύπτεται από κυβερνητικά κονδύλια και επιβαρύνεται συγχρόνως με τα έξοδα των δικών της εργασιών (ανασκαφές στην Κόρινθο, στην Αγορά, καθώς και τη συντήρηση της δικής της αρχαιολογικής βιβλιοθήκης, της Blegen Library).

Αναγνωρίζοντας το γεγονός ότι η Γεννάδειος Βιβλιοθήκη έχει ανάγκη από μία ιδιαίτερη μόνιμη πρόσοδο, το Ίδρυμα Mellon στην Αμερική προσέφερε γενναιοδωρα να καταβάλει το ισόποσο κάθε χορηγίας και έως το ποσό των 600.000 δολαρίων. Με άλλα λόγια για κάθε 1.000 δρχ. που δωρίζονται στη Γεννάδειο, το Ίδρυμα Mellon θα καταβάλλει άλλες 1.000.

Σημείωση: «Επτά Ημερών»: Όσοι ενδιαφέρονται να ενισχύσουν τη Γεννάδειο, μπορούν να απευθυνθούν στην Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών ή στο Σύλλογο Φίλων της Γενναδείου, Σουηδίας 61, Αθήνα 10676, τηλ. 72.10.536.

Ελληνικός χορός μπροστά στο Θησείο. Έργο του William Page.

Συλλογές της νεώτερης ιστορίας

Αποτελούν μοναδικά ντοκουμέντα για την πορεία του Έθνους από τον 19ο ως τις αρχές του 20ού αιώνα

Χάρτης των Αθηνών σχεδιασμένος από τον Coubault, 1800.

Της **Λουκίας Δρούλια**

Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/ Εθνικό Ιδρυμα Ερευνών

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ μόνο η σπανιότητα των αντιτύπων, η πολυτελής τους στάχωση, η ποικιλία των εικόνων και τα μοναδικά έντυπα ή χειρόγραφα που χαρακτηρίζουν τις λαμπρές συλλογές της Γενναδείου βιβλιοθήκης· είναι –για τον κόσμο των μελετητών– η αξιόλογη πληρότητά τους ως προς τα θεματικά αντικείμενα που καλύπτουν. Φυσικά, στο βαθμό που μπορεί κανείς να μιλάει για πληρότητα σε τέτοιες περιπτώσεις, όπου πάντα υπάρχει κάτι που διαφεύγει.

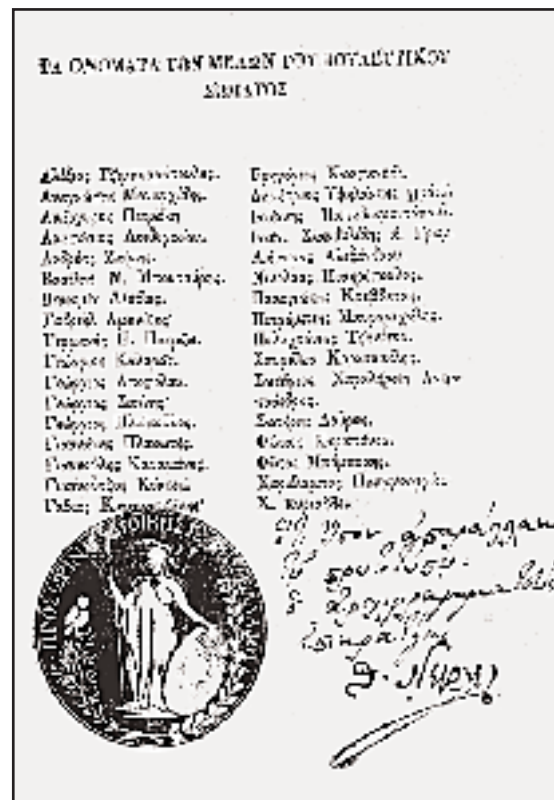
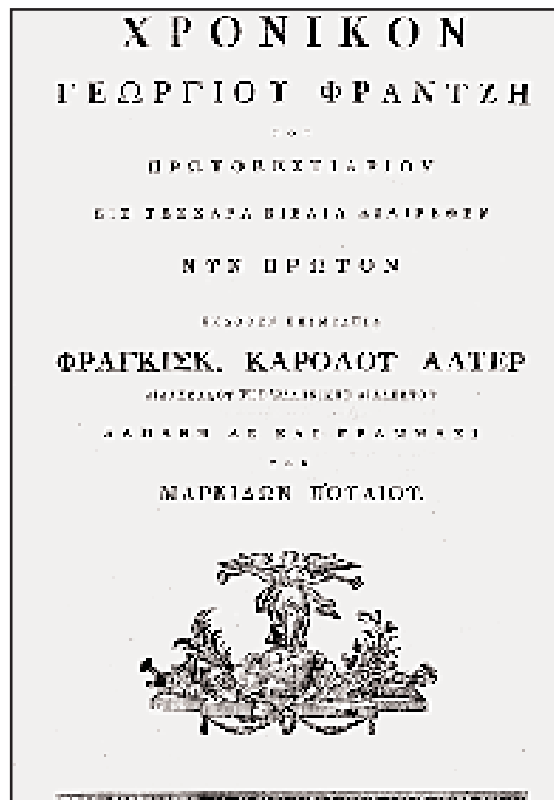
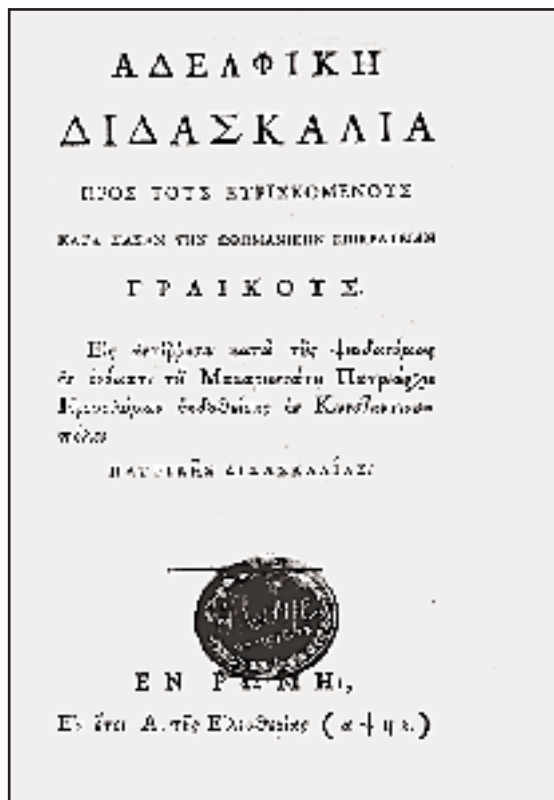
Το βέβαιο είναι πάντως ότι ο ενδιαφερόμενος να μελετήσει θέματα του ελληνισμού στη διαχρονία και στο ευρύ γεωγραφικό του πλαίσιο, της Ανατολικής Μεσογείου, της ΝΑ. Ευρώπης και γενικότερα της διασποράς, προστρέχει οπωσδήποτε στη Γεννάδειο, βέβαιος ότι θα ικανοποιήσει τις ζητήσεις του. Και λίγες είναι οι φορές που απογοητεύεται.

Η ειδική μέριμνα για πληρότητα που κατέβαλε ο ιδρυτής της βιβλιοθήκης («Σπανίως ησθάνθη την καρδίαν μου πάλλουσαν ζωηρότερα ή ευτυχέστερα...» έγραφε όταν ανεκάλυψε το χειρόγραφο της *Ιστορίας*

των Αθηνών του Ιωάννου Μπενιζέλου) και όσοι μετέπειτα ακολούθησαν το φωτεινό του παράδειγμα και τις επιθυμίες του, γίνεται φανερό σε κάθε βήμα όταν διερευνά κανείς τις συλλογές. Πέρα από την ανεύρεση του ζητούμενου υπάρχει ακόμα πάμπολλη συμπληρωματική πολύτιμη πληροφόρηση που έχει συγκεντρωθεί χάρη στις φροντίδες αυτές και που ίσως δεν θα ήταν εύκολο ή και δυνατό να εντοπιστεί από τους ερευνητές αν δεν την έβρισκαν μέσα στα ίδια τα αντίτυπα. Χειρόγραφες σημειώσεις, αποσπάσματα από καταλόγους δημοπρασιών, αποκόμματα εφημερίδων με αναγγελίες και βιβλιοπαρουσιάσεις, σπαράγματα φυλλαδίων κ.λπ. «παραγεμίζουν» τα βιβλία, συνοδεύουν τους χάρτες ή την πληθώρα των ποικίλων εικονογραφιών του Γεννάδιου ή περιλαμβάνονται στα μεγάλα κατάστιχά του, τα γνωστά ως scrap - books, προσφέροντας στον αναγνώστη ακόμα μια διάσταση του κάθε εντύπου: την ίδια του τη διαδρομή και ιστορία, ενώ παράλληλα τον οδηγούν σε πρόσθετες βιβλιογραφικές πληροφορίες.

Μανιώδης βιβλιόφιλος αλλά και ταυτόχρονα φιλέρευνος μελετητής ο Ιωάννης Γεννάδιος θα συνδυάσει

Συνέχεια στην 8η σελίδα

Αριστερά: Η «Αδελφική διδασκαλία» του Αδαμάντιου Κοραή. Ένα από τα πρώτα μανιφέστα της ελληνικής εθνικής χειραφέτησης. Ρώμη (Παρίσι), 1798. Κέντρο: Το «Χρονικόν» του Γεωργίου Φραντζή. Έκδοση των Μαρκίδων Πούλιου, Βιέννη, 1796. Δεξιά: Το Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος (Πρώτο Ελληνικό Σύνταγμα) με ιδιόχειρη υπογραφή του Θ. Νέγγρη (1822).

Συνέχεια από την 7η σελίδα

το κυνήγι του σπάνιου, του ιδιαίτερου, με την επιδίωξη της εξαντλητικής και σφαιρικής πληροφόρησης. Πληροφόρηση που φθάνει σε υψηλές βαθμίδες πληρότητας εκεί όπου ταυτίζεται με τα δικά του προσωπικά ενδιαφέροντα. Η Ελλάδα της αρχαιότητας, η Ελλάδα που ξαναγεννιέται στους νεώτερους χρόνους αποτελούν πρωταρχικά τα σημεία αιχμής για τον ιδρυτή της βιβλιοθήκης. Η μέση περίοδος, η βυζαντινή, κάπως ισχνή στην αρχή, θα εμπλουτισθεί σημαντικά αργότερα, με τις νέες προσκτήσεις τις οποίες φρόντισαν να εντάξουν στη βιβλιοθήκη οι πρώτοι βιβλιοθηκάριοι που ανέλαβαν τη διεύθυνσή της. Ξεχωρίζει ανάμεσα στις προσκτήσεις αυτές η αγορά στα 1933 της σημαντικής συλλογής έργων για την ιστορία του Βυζαντίου και της Φραγκοκρατίας του διακεκριμένου Γερμανού ανθρωπιστή Ernst Gerland (1870 - 1934).

Σπάνια αντίτυπα

Μουσείο εκλεκτών και σπανίων αντιτύπων, λοιπόν, η Γεννάδειος, αλλά και σχολείο, εργαστήριο γνώσης υψηλού επιπέδου προάγει τις ελληνικές σπουδές από μόνη την έρευνα στις συλλογές της. Για τη νεοελληνική ιστορία και φιλολογία η αλήθεια αυτή γίνεται γρήγορα φανερή όταν πλησιάσει κανείς τους διάφορους τομείς, έτσι όπως τον διέκρινε από την αρχή ο ίδιος ο Γεννάδιος. Διαχωρισμοί που συχνά κατοπτρίζουν τα θέματα με τα οποία ασχολήθηκε ο ίδιος ως μελετητής της ιστορίας, ως διπλωματικός εκπρόσωπος, ως πολιτικό πρόσωπο, προσπαθώντας πάντοτε να παραθέσει εξαντλητικά τη σχετική βιβλιογραφία. Χαρακτηριστική στην περίπτωση αυτή είναι η θέση του απέναντι στο έργο του «εθνικού ιστοριογράφου», του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου, το οποίο χαρακτηρίζει ως «πελαγώδες σύγγρα-

μα», «ωκεανόν αχανή, ον οφείλει ο ταλαίπωρος αναγνώστης να διεξέλθῃ άνευ πυξίδος...», τέλος «ως συνονθύλευμα», καθότι ο συγγραφέας δεν παρέχει στον αναγνώστη τη δυνατότητα να ελέγξει τις πηγές των πληροφοριών του.

Αυτό, λοιπόν, είναι το πνεύμα που πρυτάνευσε στη συγκρότηση της συλλογής: η προσφορά κάθε δυνατής μαρτυρίας. Και τούτο, καθώς φαίνεται, πραγματοποιήθηκε με μεγάλη επιτυχία στο τμήμα της νεώτερης ελληνικής ιστορίας. Κατά τον Peter Torring, παλαιό διευθυντή της Γενναδείου, η συλλογή των εντύπων και του τεκμηριωτικού υλικού που αφορά στην περίοδο της Τουρκοκρατίας και του νεώτερου ελληνικού κράτους είναι μοναδική στην Ευρώπη και την Αμερική. Απορρέει, θα μπορούσαμε να πούμε σχηματικά, από τον θαυμασμό και την εκτίμηση του Ιωάννη Γεννάδιου για τον φιλελεύθερο λόγιο και αγωνιστή του '21 πατέρα του Γεώργιο, τον «σωτήρα της πατρίδος», όπως αποκαλέσθηκε, και από τη δική του αφοσίωση στην ελληνική υπόθεση και τη συνεχή παρουσία του στο ελληνικό πολιτικό προσκήνιο, κατά το δεύτερο μισό του 19ου αι. και τις πρώτες δεκαετίες του 20ού.

Ευνόητο είναι ότι η τεκμηρίωση για την περίοδο της Τουρκοκρατίας και της νεώτερης ελληνικής ιστορίας δεν θα ήταν πλήρης αν δεν συμπεριλάβαινε τη βιβλιογραφία για τους λαούς και τις χώρες με τις οποίες ο ελληνισμός βρισκόταν κατά την ιστορική του διαδρομή σε άμεση συνάφεια. Έτσι, στη Γεννάδειο ο αναγνώστης βρίσκει πλούσιες συλλογές βιβλίων για την ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, για τις επιμέρους βαλκανικές χώρες, καθώς και για εκείνες της Μέσης Ανατολής. Παράλληλα, συμπεριλαμβάνονται όσα αφορούν τις πολιτικές και διπλωματικές σχέσεις των κρατών της Δυτικής Ευρώ-

πης και αργότερα των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής με τις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου.

Ελληνική ανεξαρτησία

Ειδική ενότητα, που φέρει και το όνομά του, αποτελεί ο αγώνας της ελληνικής ανεξαρτησίας (Independence), όπου περιλαμβάνονται βιβλία, φυλλάδια, χειρόγραφα και έγγραφα, εικονογράφηση, χάρτες κ.λπ. που αφορούν στον αγώνα και στα γεγονότα που προηγήθηκαν και τον προετοίμασαν. Κοντά στα απομνημονεύματα των αγωνιστών, τις αφηγήσεις των ξένων εθελοντών, τα υπομνήματα και τις εκθέσεις των ξένων πρακτόρων και απεσταλμένων ή ακόμα των φιλοπερίεργων περιηγητών βρίσκονται οι ιστορικές συνθέσεις που αποτόλμησαν να συγγράψουν σύγχρονοι του Αγώνα Έλληνες και ξένοι αυτόπτες εν πολλοίς μάρτυρες, θέλοντας να αποτυπώσουν, ο καθένας από τη μεριά του, με τη δική του οπτική και τις δικές του σκοπιμότητες και πάντα με το επιχείρημα της αντικειμενικότητας, το μεγάλο αυτό γεγονός, τον Μεγάλο Ξεσηκωμό. Ανάμεσα σε όλα αυτά συγκαταλέγεται μια πλούσια συλλογή φιλελληνικών εντύπων, αυτοτελή δημοσιεύματα ή άρθρα από τον καθημερινό Τύπο, που κυκλοφόρησαν σε διάφορες γλώσσες στη Δυτική Ευρώπη και την Αμερική για να συμπαρασταθούν και να ενισχύσουν τον ελληνικό αγώνα φυσικά υπήρξαν και αντίθετες φωνές που αμφισβητούσαν τη νομιμότητά του και υποστήριζαν την ανάγκη να μη διαμελισθεί η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο Γεννάδιος στην προσπάθειά του να συμπληρώσει τις συλλογές του ζητεί ακόμα και να αντιγραφούν στο χέρι ορισμένα φυλλάδια: «χειρόγραφο αντίγραφο καμωμένο για μένα από το αντίτυπο του Βρετανικού Μουσείου» σημειώνει στον κατάλογό του, ενώ παράλληλα παρακολουθούμε την επιμονή

του να ταυτίζει τους συγγραφείς ανώνυμων έργων και να συγκεντρώνει σχετικές πληροφορίες από διαφορετικές πηγές. Η βιβλιογραφία για τον Αγώνα συνεχίζεται ως σήμερα, περιλαμβάνοντας ανελλιπώς, θα λέγαμε, όλες τις πρόσφατες εκδόσεις.

Ανατολικό Ζήτημα

Μια άλλη μεγάλη ενότητα αποτελεί το Ανατολικό Ζήτημα (Eastern Question), όπως την ονόμασε ο ιδρυτής της βιβλιοθήκης. Ο ίδιος σημειώνει στον χειρόγραφο κατάλογο της συλλογής του, ότι πάσχισε επί πολλά χρόνια για να συλλέξει παντοειδές υλικό σχετικά με το θέμα αυτό: βιβλία, φυλλάδια, άρθρα από εφημερίδες και περιοδικά καταταγμένα θεματικά και χρονολογικά και δεμένα μαζί καλύπτουν την ποικιλία των επιμέρους θεμάτων που υπάγονταν σ' αυτό που αποκλήθηκε Ανατολικό Ζήτημα. Η γένεσή του, η πολιτική των μεγάλων δυνάμεων, ο πανσλαβισμός, οι εθνότητες των Βαλκανίων, αλλά και οι Κούρδοι, οι Δρούζοι, οι Μαρωνίτες, οι λαοί της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής, οι Εβραίοι και οι Γύφτοι, το βουλγαρικό ζήτημα, η ελληνική μοναστική παρουσία στις παραδουνάβιες ηγεμονίες και άλλα παρεμφερή θέματα μπορούν να μελετηθούν διεξοδικά μέσα από τη συλλογή αυτή.

Με λίγα λόγια, όλη η ελληνική ιστορία του 19ου αιώνα και του αρχόμενου 20ού, η καποδιστριακή περίοδος, οι βασιλείες του Οθωνα και του Γεωργίου, η αγγλική κατοχή των Ιονίων Νήσων και η ένωσή τους με την Ελλάδα, ο αγγλογαλλικός αποκλεισμός στον Κριμαϊκό Πόλεμο, οι κρητικές επαναστάσεις, ο Μακεδονικός Αγώνας, ο πόλεμος του '97, οι Βαλκανικοί Πόλεμοι και τα μετέπειτα γεγονότα υπήρξαν αντικείμενο ιδιαίτερης μέριμνας του Γεννάδιου, ο οποίος συγκέντρωσε γι' αυτά θαυμάσιο ιστορικό υλικό. Αναφέρονται ενδει-

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

κτικά οι πλήρεις σειρές τω διπλωματικών βρετανικών γαλάζιων και γαλικών κίτρινων βιβλίων για την Ελλάδα και την Τουρκία, των βρετανικών προξενικών εκθέσεων, των ελληνικών προϋπολογισμών, καθώς και οι αγορεύσεις του Σπ. Τρικούπη και άλλων πολιτικών ανδρών στη Βουλή, ποικίλα κυβερνητικά εγχειρίδια ή άλλο παρόμοιο υλικό.

Ας μνημονευθούν εδώ και τα σώματα των παλαιών ελληνικών εφημερίδων και περιοδικών που εκδόθηκαν στην Ελλάδα ή το εξωτερικό. Αν και όχι πολυπληθές το τμήμα αυτό, περιλαμβάνει ωστόσο ορισμένες πολύ σπάνιες σειρές ή αντίτυπα.

Βιογραφίες

Ιδιαίτερη ενότητα σχημάτισαν επίσης οι βιογραφίες προσωπικοτήτων της Ελλάδας ή της Ανατολής από τον 15ο αιώνα. Ξεχωριστά εντούτοις κατατάσσονται τα αποκτήματα της βιβλιοθήκης που αφορούν στον Αδαμάντιο Κοραή και τον λόρδο Μπάυρον, για τους οποίους ο Γεννάδιος, πέρα από το έντυπο και χειρόγραφο υλικό, συγκέντρωσε ακόμα προσωπικά τους αντικείμενα και ενθύμια.

Φυσικά, πλούσιο τεκμηριωτικό υλικό για τη νεώτερη ιστορία βρίσκεται ακόμα και σε άλλες ενότητες, όπως είναι το τμήμα της Θεολογίας ή της Γεωγραφίας και Περιήγησης με την πλούσια συλλογή χαρτών, τα τμήματα των χειρογράφων, των αρχείων και του εικονογραφικού υλικού. Αξιόλογος εικαστικός θησαυρός η σειρά των 24 υδατογραφιών με σκηνές από την Ελληνική Επανάσταση που φιλοτέχνησε ο Παναγιώτης Ζωγράφος κατά παραγγελία και με τις υποδείξεις του στρατηγού Μακρυγιάννη.

Ολες αυτές οι πολύτιμες συλλογές του Γεννάδιου έχουν με τον καιρό σημαντικά αυξηθεί με νέες προσκτήσεις και δωρεές, που εμπλουτίζουν το αρχικό περιεχόμενο της βιβλιοθήκης και το συμπληρώνουν ως προς τη μεταγενέστερη περίοδο, ενημερώνοντας τη βιβλιογραφία ως τις μέρες μας. Είναι κοινή συνείδηση και αποδοχή ότι η Γεννάδειος ανταποκρίνεται επάξια στους σκοπούς τους οποίους της είχε τάξει ο ιδρυτής της.

Σημείωση:

Αναφέρονται ενδεικτικά ορισμένα από τα άρθρα που περιλαμβάνονταν αναλυτικότερη περιγραφή των συλλογών της νεώτερης ιστορίας στη Γεννάδειο:

William Miller, «Modern Greek History in the Gennadeion», *Journal of Modern History*, II (1930) 612 - 628.

William Miller, «Additions to Modern Greek History in the Gennadeion», *Journal of Modern History*, IX (1937) 56-63.

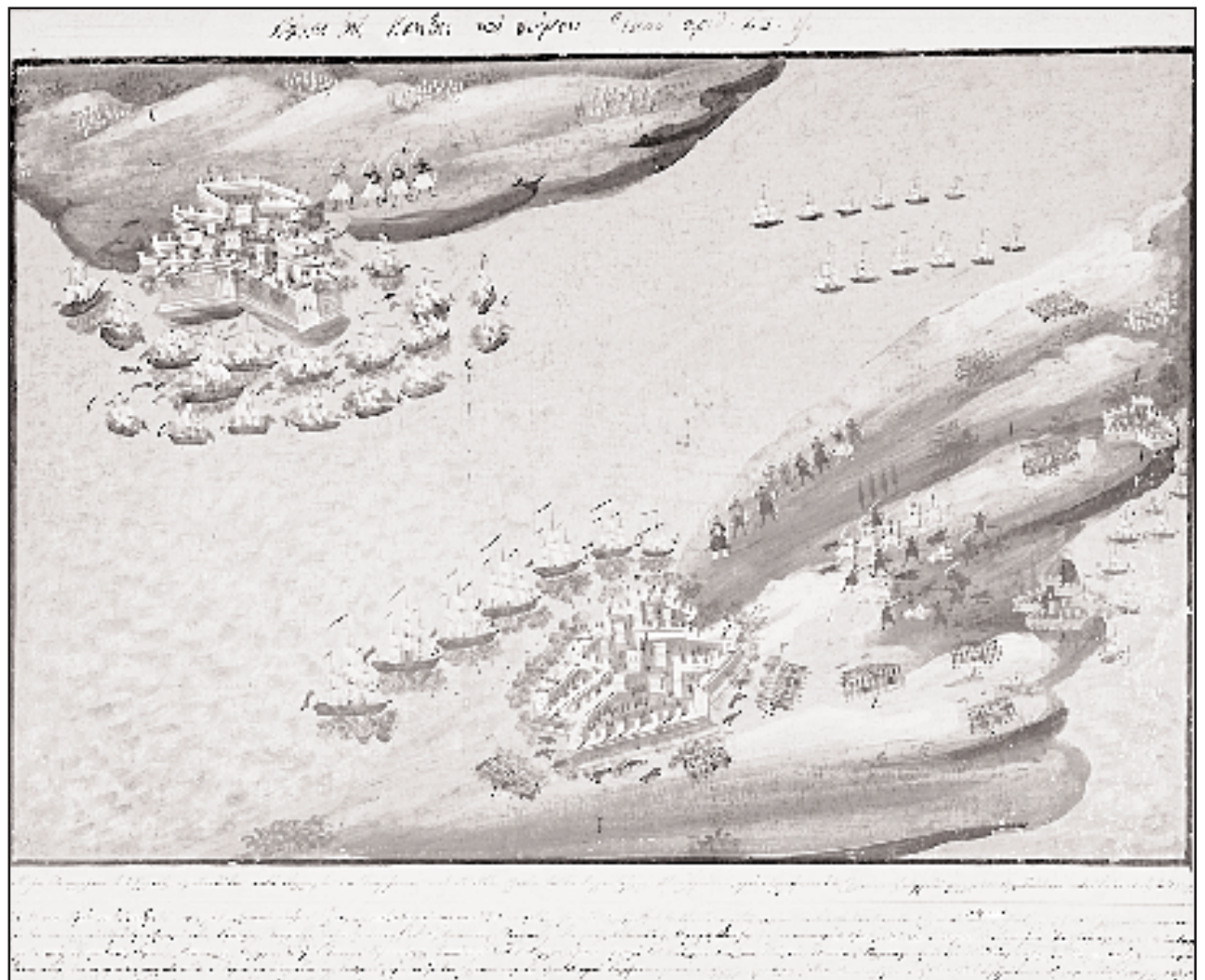
S. H. Weber, «Further Additions to Modern Greek Historical Material in the Gennadeion in Athens, 1937 - 1949», *Journal of Modern History*, XXII (1950), 250 - 266.

Peter Topping, *La bibliothèque Gennadeion. Son histoire et ses collections*, *L' Hellénisme Contemporain*, IX / 2-3 (1955) 121-148.

Peter Topping, *Sources for Ottoman History in the Gennadeion*, 1937 51-57.

Υδατογραφία του Παναγιώτη Ζωγράφου κατά παραγγελία του Στρατηγού Μακρυγιάννη (1836-1839).

«Μάχαι της Κρήτης και Σάμου». Υδατογραφία του Παναγιώτη Ζωγράφου (1836-1839).

Περιηγητές και χαρτογράφοι

Κείμενα και περιηγήσεις στον ελληνικό χώρο κατά τη διάρκεια των νεωτέρων χρόνων

Του **Γιώργου Τόλια**

Ιστορικού

ΚΑΘΕ συλλογή είναι και ένας τεχνητός μικρόκοσμος, μια οικεία, προσωπική πρόσβαση σε κάποιο τμήμα του εξωτερικού κόσμου. Οι συλλογές παλαιών βιβλίων, κυρίως έκφραση της νεοελληνικής συλλεκτικής περιέργειας, αποτελούν αντίστοιχες προσβάσεις σε μια «πραγματικότητα» ιστορική, τεκμαρτή μέσα από το συγκεντρωμένο υλικό.

Η περιέργεια του Γενναδίου για τον περιηγητισμό διαμορφώθηκε προς αυτή την κατεύθυνση κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Αγγλία, οπότε ξένος ανάμεσα σε ξένους αποπειράθηκε να συστήσει με τη συλλογή του τον μικρόκοσμο εκείνο που θα του επέτρεπε αφ' ενός να διατηρήσει τη δική του φυσιογνωμία και αφ' ετέρου να κατανοήσει το πρίσμα μέσα από το οποίο τον έβλεπε το αλλότριο περιβάλλον. Οι παλαιές περιηγητικές εκδόσεις απετέλεσαν έτσι ένα από τα κύρια αντικείμενα των συλλεκτικών του ενδιαφερόντων.

Περιηγητές και χαρτογράφοι

Τα περιηγητικά και γεωγραφικά κείμενα της Γενναδείου αποτελούν τη σημαντικότερη στο είδος της ελληνικής συλλογή. Περιλαμβάνει περί τους 4.000 τίτλους σπάνιων και πο-

Λευκάδα, 21 Απριλίου 1863. 7.30 π.μ. Υδατογραφία του Edward Lear.

λύτιμων εκδόσεων, κατά κύριο λόγο περιηγητικών αφηγήσεων και άλλων συναφών κειμένων ξένων γεωγράφων και αξιωματούχων οι οποίοι περιέγραψαν τον ελληνικό χώρο κατά τη διάρκεια των νεωτέρων

χρόνων. Το σώμα αυτό θεωρήθηκε από ενωρίς ως το πλέον ουσιώδες των τμημάτων της Βιβλιοθήκης, και υπήρξε η πρώτη και μόνη μέχρι στιγμής επιμέρους συλλογή, της οποίας ο κατάλογος θεωρήθηκε άξιος να τυπωθεί*. Ας σημειωθεί ακόμη το γεγονός ότι αυτή τη στιγμή, και παρά τις οικονομικές δυσχέρειες της βιβλιοθήκης, λειτουργεί στη Γεννάδεια ένα αξιόλογο ερευνητικό πρόγραμμα γύρω από τα ζητήματα του περιηγητισμού.

Η συλλογή της Γενναδείου καλύπτει το διάστημα των πέντε τελευταίων αιώνων και περιλαμβάνει αφηγήσεις από τον ετερόκλητο κόσμο των ταξιδιωτών: προσκυνητές για τους Αγίους Τόπους, που περιγράφουν τις μακρινές οδοιπορίες τους, έμποροι με βαθιά αίσθηση των κοινωνικών και πολιτικών ισορροπιών, μεθοδικοί στρατιωτικοί που χαρτογραφούν συστηματικά στρατηγικές τοποθεσίες, αρχαιόφιλοι διπλωμάτες. Και κοντά σε αυτούς ο πολυπρόσωπος και ανήσυχος κόσμος της περιπλάνησης: ναυτικοί και εξερευνητές, τυχοδιώκτες και ιεραπόστολοι, πράκτορες κάποιας δύναμης, περιηγούμενοι λόγιοι και επιστήμονες, αργόσχολοι αριστοκράτες και εξ επαγγέλματος συγγραφείς.

Οι εκδόσεις των αφηγήσεων τους, εμπλουτισμένες συχνά με ση-

μαντική εικονογράφηση (χάρτες και απόψεις, σκηνές του καθημερινού βίου, ενδυμασίες και απεικονίσεις χαρακτηριστικών δειγμάτων από την πανίδα, τη χλωρίδα ή το ορुकτό βασίλειο), με πολυτελείς σταχώσεις και με κτητορικά σήματα που μαρτυρούν το ιστορικό των διάσημων προκατόχων τους, στάθηκαν από ενωρίς αντικείμενα βιβλιοφιλικών προσεγγίσεων. Η στάση αυτή, η οποία δυστυχώς παραμένει ευρύτατα διαδεδομένη έως τις μέρες μας, καταδικάζει την περιηγητική φιλολογία σε χρήσεις ερασιτεχνικές και εν πολλοίς κερδοσκοπικές.

Ο Ιωάννης και η Ανθή Γενναδίου αντιθέτως, ήδη από την εποχή που συνέλεξαν και επανασυνέλεξαν τις πολύτιμες περιηγητικές εκδόσεις, είχαν τη συνείδηση ότι επιχειρούσαν να συγκεντρώσουν και να διαφυλάξουν μια μοναδική πηγή της ιστορίας της Ελλάδας κατά τους νεώτερους χρόνους. Ο ίδιος ο Γεννάδιος μελέτησε και άντλησε πληροφορίες από το περιηγητικό υλικό, προκειμένου να συνθέσει την πρωτοποριακή από πλευράς μεθοδολογίας μονογραφία του. Ο Λόρδος Ελγιν και οι προ αυτού ανά την Ελλάδα και τις Αθήνας ιδίως αρχαιολογήσαντες επιδρομείς.

Η λόγια αυτή προσέγγιση του περιηγητισμού είχε ως αποτέλεσμα μια πρώτη συστηματική συγκέντρω-

Ελληνίδα που παίζει μουσική. Υδατογραφία του Georg Rumpf, 1768-69.

ση του περιηγητικού υλικού. Πράγματι, η συλλογή του Γενναδίου καλύπτει όλο το φάσμα εκδηλώσεως του περιηγητικού φαινομένου: από τις πρώτες περιηγητικές εκδόσεις των αρχών του 16ου αιώνα έως τις δημοσιογραφικές ανταποκρίσεις από την Ελλάδα του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού, από τα βαρύτιμα λευκώματα και τους πολύτιμους γεωγραφικούς άτλαντες, έως τα πλέον ευτελή δημοσιεύματα.

Ο Γεννάδιος, με μοναδική φροντίδα, συμπλήρωνε μεθοδικά το βασικό αυτό υλικό, συγκεντρώνοντας και ένα πλήθος από λυτά σπαράγματα του περιηγητισμού: χαρακτηριστικά και χάρτες, άγνωστης συχνά προέλευσης, και τα κατέτασε με αυστηρά θεματικά κριτήρια σε δεκάδες εντυπωσιακών αυτοσχέδιων λευκωμάτων (scrap books), τα οποία εκπλήσσουν με τον πλούτο και την ποικιλία τους. Η αναλυτική καταγραφή του περιεχομένου των λευκωμάτων της Γενναδείου θα αναδείξει την ιστορική σπουδαιότητα αυτού του υλικού. Πράγματι η πρακτική αυτή, η οποία ήταν αρκετά διαδεδομένη στους συλλεκτικούς χώρους κατά τον 19ο αιώνα, είχε ως αποτέλεσμα να διασωθούν πολλά λυτά σπάνια χειρόγραφα ή αδημοσίευτα έργα. Σημειώνω εδώ ενδεικτικά τη μοναδική σειρά των τυπογραφικών δοκιμών χαρτών των ελληνικών νησιών, από το ανέκδοτο ιζολάριο του Andre Thevet, ενός από τους σημαντικότερους αναγεννησιακούς χαρτογράφους - περιηγητές, σειρά που αποτελεί έναν από τους σπανιότερους θησαυρούς της βιβλιοθήκης.

Πρωτότυπο υλικό

Κοντά σε αυτά, ο Γεννάδιος περιέσωσε και ένα μέρος πρωτοτύπου αρχειακού περιηγητικού υλικού, όσο του επέτρεπαν τα μέσα που διέθετε και οι συγκυρίες. Αξίζει να αναφερθούν εδώ το αρχείο του Γάλλου χαρτογράφου και ελληνιστή J. D. Barbie du Bocage, επιστολές περιηγητών, όπως του Rouquerville, του Gell, του Choiseul - Gouffier ή του Fauvel.

Η διάσωση πρωτοτύπων εικαστικών έργων καλλιτεχνών που περιηγήθηκαν ανά την Ελλάδα απετέλεσε ειδική φροντίδα του Ιωάννη Γενναδίου. Και σε αυτήν την περίπτωση, τα κριτήρια του συλλέκτη ήταν ιστορικά. Τα έργα αυτά έχουν πραγματικά πολλαπλή αξία, διότι παρέχουν αφ' ενός μεν πλούσιες και σύνθετες πληροφορίες για τον ελληνικό χώρο (οικισμοί, ενδυμασίες, σκηνές του καθημερινού βίου, χλωρίδα και πανίδα κ.ο.κ.), ενώ συγχρόνως αποδίδουν αμεσότερα την περιρρέουσα ατμόσφαιρα και τις αισθητικές ζητήσεις της εποχής. Συχνά τα έργα αυτά είναι πρόχειρα σκαριφήματα, προϊόντα ενός στιγμιαίου ρεμβασμού του καλλιτέχνη, μιας σύντομης στάσης κατά την περιοδεία του ταξιδιώτη και απεικονίζουν εφήμερες σκηνές, στιγμιότυπα και απόψεις που αλλιώς θα χάνονταν, δεν θα κρίνονταν άξιες να τυπωθούν με πολυδάπανες χαράξεις. Συχνά τα χρώματα σημειώνονται ολογράφως αντί να ζωγραφισθούν, καταγράφονται τα ονόματα των εικονιζομένων

Ελληνες των Ιεροσολύμων, 1502. Από την έκδοση «Peregrinationes in Terram Sanctam» του Bernard Breydenbach.

Ελληνας χωρικός, 1577. Από την έκδοση «Les navigations, peregrinations et voyages» του Nicolas D. Nicolay.

ανθρώπων, όπως και η ημέρα, η ώρα και οι καιρικές συνθήκες που επικρατούσαν τη στιγμή της αποτύπωσης. Τα έργα αυτά, έτσι όπως δεν έχουν υποστεί κανενός είδους επεξεργασία, αποδίδουν αμεσότερα το πρώτο, ακατέργαστο συναίσθημα του περιηγητή, το άρωμα, θα λέγαμε, του ταξιδιού.

Στη Γενναδείο φυλάσσεται η πλουσιότερη και πλέον αντιπροσωπευτική εικονογραφία της ελληνικής ιστορίας. Εκτός από τα Scrap Books που ήδη μνημονεύσαμε, τους σπάνιους έντυπους άτλαντες και τα μνημειώδη λευκώματα (Breydenbach, Bordon, Coronelli, Nicola de Nicolay, Leroy, Choiseul - Gouffier, Sibthorpe, Dodwell, Dupré ή Cartwright), στη βιβλιοθήκη έχουν κατατεθεί σημαντικά πρωτότυπα εικαστικά έργα. Κοντά στα πρωτό-

Σκηνή χορού από ελληνικό γάμο (18ος αιώνας).

πα έργα που παλαιότεροι βιβλιόφιλοι κτήτορες των βιβλίων συστάχωσαν σε διάφορες εκδόσεις, ιδιαίτερα αξιόλογες είναι οι σειρές των πρωτοτύπων έργων.

Αξίζει να μνημονευθούν τα σχέδια του ζωγράφου Prosper Baccuet, ο οποίος ακολούθησε τη Γαλλική Επιστημονική Εκστρατεία στην Πελοπόννησο (1829), τα περισσότερο γνωστά σχέδια του Βρετανού ζωγράφου και ποιητή Edward Lear, που απετέλεσαν αντικείμενο ειδικής έκδοσης της βιβλιοθήκης, τη σειρά από ακουαρέλες σε Βοτανικό ζωγάφο παραγγελία του Guilford, που απεικονίζουν την κερκυραϊκή πανίδα των αρχών του 19ου αιώνα, καθώς και τα ζωγραφικά ενθυμήματα από την Ελλάδα, πρόχειρα σκαριφήματα του περιηγητή Haygarth. Στη συλλογή των πρωτοτύπων εικαστικών έρ-

γων της Γενναδείου, εξέχουσα θέση κατέχουν οι απεικονίσεις των διασήμων μαχών του πολέμου της ελληνικής Ανεξαρτησίας, που φιλοτέχνησε ο Παναγιώτης Ζωγράφος κατά παραγγελία του Στρατηγού Μακρυγιάννη, καθώς και μια σπάνια σειρά απεικονίσεων ελληνικών ενδυμασιών, του καλλιτέχνη Georg Rumpf, ο οποίος εργάστηκε στη Νάξο κατά τα τέλη του 18ου αιώνα.

Περιηγητές και ιστορία

Γύρω από το πλούσιο και πολύπλευρο ιστορικό υλικό που συγκέντρωσε ο Γεννάδιος σημειώθηκε μια θεαματική στροφή των Ελλήνων ιστορικών προς την περιηγητική φιλολογία. Για καιρό οι αναγνώστες

Συνέχεια στην 12η σελίδα

Συνέχεια από την 11η σελίδα

της Γενναδείου έβλεπαν τα κείμενα αυτά ως μία μοναδική σε πλούτο και ανεξάντλητη πηγή κάθε λογής πληροφοριών για την ιστορία του Ελληνισμού και του ελληνικού χώρου κατά την τουρκοκρατία και τα πρώτα χρόνια του ελεύθερου ελληνικού κράτους.

Ιστορικοί όλων των κλάδων της γνώσης, φιλόλογοι και λαογράφοι άνοιγαν το κουτί αυτό της Πανδώρας και αντλούσαν αδιακρίτως στοιχεία, τα περισσότερα από τα οποία δεν επιδέχονταν επιβεβαίωση και εξακρίβωση βάσει άλλων πηγών. Η τεκμηριωμένη ιστορική αξία της περιηγητικής φιλολογίας ενισχυόταν από την ευρέως διαδεδομένη πεποίθηση ότι οι πάγιες πηγές της ιστοριογραφίας, στην ελληνική περίπτωση, ήσαν πενιχρές, ανεπαρκείς ή ανύπαρκτες.

Εντούτοις, η συστηματική μελέτη των περιηγητικών κειμένων που πραγματοποιήθηκε κατά τις τελευταίες δεκαετίες κατέδειξε καθαρά τις διαστάσεις και τα όρια της περιηγητικής φιλολογίας. Από τη μία πλευρά ανοίγεται ο ιστορικός χώρος των περιηγητών. Ένας γλαφυρός, αφηγηματικός κόσμος, που εξελίσσεται στους αργούς ρυθμούς των μετακινήσεων, άμεσος και ανθρώπινος, συντεθειμένος στα μέτρα των προσωπικών παρατηρήσεων και εμπειριών. Η περιηγητική φιλολογία συνθέτει μια διαρκή αφήγηση με εσωτερική αλληλουχία, ένα δίκτυο αλληλοεξαρτήσεων και εσωτερικών αναφορών, διαρθρωμένο γύρω από τις πολλαπλές διαδοχικές

Amaryllis Lutea. Από το *Λεύκωμα με τα λουλούδια της Κερκύρας*, παραγγελία του Guilford.

προσεγγίσεις, μία διαστρωμάτωση ερμηνειών των ελληνικών πραγματικοτήτων στη μακρά πορεία της εξέλιξής τους.

Από την άλλη πλευρά η σύγχρονη αφήγηση της ιστορίας προσκρούει στη σχεδόν μόνιμη υποκειμενικότητα των περιηγητών, στην επανα-

λαμβανόμενη κοινοτοπία των αφηγήσεών τους, ενώ η προσεκτική μελέτη τους φέρνει στο φως επαναλήψεις, πλήθος δανείων και συνταγών, άγνοιες, εσφαλμένες εκτιμήσεις και προκαταλήψεις που αλλοιώνουν επικίνδυνα την εικόνα του παρελθόντος.

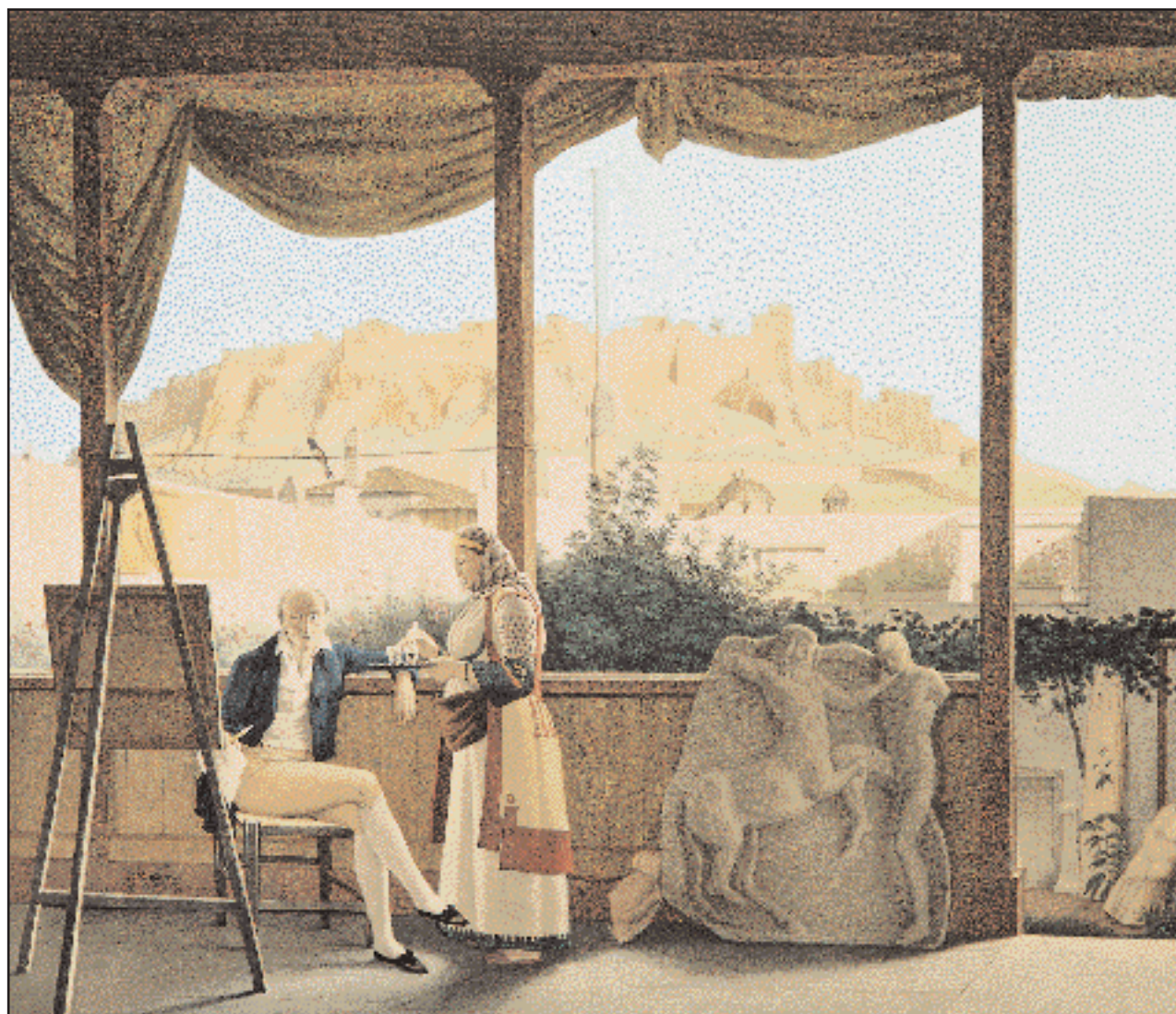
Συγχρόνως, η ουσιαστική μελέτη και εκμετάλλευση του ελληνικού και ξένου αρχαιολογικού υλικού, καθώς και η ανακάλυψη του πλούτου των πρωτοτύπων εθνικών πηγών, που επέφερε η σε βάθος μελέτη και αξιοποίηση της νεοελληνικής γραμματολογίας, έδωσαν νέα και ανανεωμένα εικόνες του νεώτερου ελληνικού ιστορικού πεδίου περιορίζοντας τον περιηγητισμό στο χώρο των συμπληρωματικών πηγών.

Ωστόσο, οι παλαιοί αυτοί περιδεύοντες παρατηρητές διεύρυναν πρώτοι τον περιορισμένο γνωστικό χώρο της εποχής τους και ανανέωσαν τους περισσότερους τομείς της γνώσης, κομίζοντας από τα ταξίδια τους πολύτιμα θραύσματα του διαφορετικού.

Οι περιηγητές είναι οι παλαιότεροι εκπρόσωποι και φορείς της επικοινωνίας και της ανταλλαγής, φορείς και πρέσβεις του πολιτισμού τους απ' ενός σε ξένα μέρη, και απ' ετέρου φορείς πληροφόρησης των συγχρόνων τους για τις διαφορετικές εξελίξεις του πολιτισμού. Πράγματι, στις προσεγγίσεις των περιηγητών πρέπει να αναζητηθούν οι αρχές των περισσότερων επιστημών της παρατήρησης, όπως της εθνολογίας, της ανθρωπολογίας, της κοινωνιολογίας, της πολιτικής οικονομίας, καθώς και της μετάβασης λογίων ζητήσεων προς θετικότερες κατευθύνσεις (γεωγραφία, βοτανική, αρχαιολογία).

Οι ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα συνέδεσαν, άλλος λίγο και άλλος πολύ, την τύχη και το όνομά τους με τον ελληνικό χώρο. Άλλοι έζησαν λίγες από τις καθοριστικές στιγμές της ζωής τους εδώ, άλλοι ξόδεψαν πολύτιμα χρόνια, ενώ άλλοι δεν μπόρεσαν να φύγουν ποτέ. Όλοι μελέτησαν τα μνημεία και τη ζωή αυτού του τόπου, σφυγμομέτρησαν το εκάστοτε παρόν και οραματίστηκαν, λιγότερο ή περισσότερο αισιόδοξα, το μέλλον του. Όλοι συνέθεσαν κείμενα που αποτελούν αναπόσπαστα κομμάτια της ιστορίας μας και συγχρόνως κομμάτια της δυτικής παιδείας.

Την εποχή μάλιστα όπου διαισθανόμαστε να πλησιάζει το τέλος των εθνικών ιστοριών, οι οικείοι αυτοί ένοικοι της Γενναδείου αποκτούν μια νέα επικαιρότητα. Οι περιηγητές είναι οι γέφυρες που συνδέουν την ευρωπαϊκή Δύση με τη δική μας Ανατολή. Τα κείμενά τους συγκροτούν έναν πυκνό ιστό αμοιβαίων εξαρτήσεων και ανταποκρίσεων, μέσα στον οποίο κρίνονται και αντιπαραβάλλονται όσα κομίζουν οι περιηγητές και όσα συναντούν. Το μοναδικό αυτό πλέγμα πολιτισμικών διηγήσεων λειτουργεί πέραν των τοπικών ή των εθνικών ιστοριογραφιών και αποτελεί το παρελθόν μιας οικουμενικότητας, οι νέες διαστάσεις της οποίας, ίσως, χρειασθεί σύντομα να αναζητηθούν.

Ο Fauvel στο σπίτι του στην Αθήνα. Λιθογραφία επιχρωματισμένη. Έργο του L. Dupré, 1819.

Τα ελληνικά γράμματα

Οι συλλογές καταδεικνύουν τη χρονική τους αλληλουχία και την πολιτισμική τους συνέχεια

Της **Αννας Ταμπάκη**

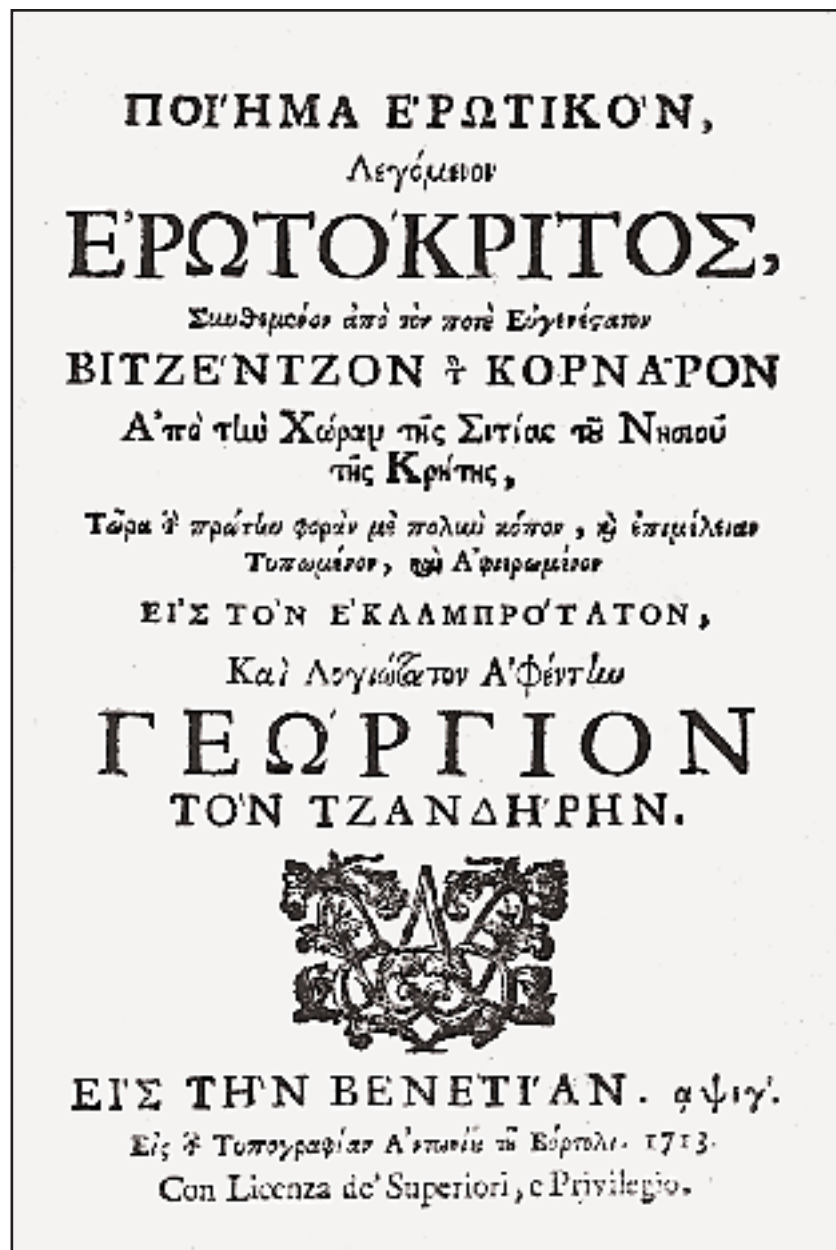
Ερευνήτριας Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ

ΑΝΗΦΟΡΙΖΟΝΤΑΣ προς τη Γεννάδειο συντελείται, θα έλεγα, βαθμιαία, εντός μας μια προετοιμασία για την πνευματική τέρψη και ψυχική ανάταση που θα μας προσφέρει σε λίγο η μελέτη και αναδίφηση στον αρμονικό αυτό Ναό της παιδείας. Η ρήση του Ισοκράτη που κοσμεί ως προμετωπίδα την είσοδο της βιβλιοθήκης «*Ελληνες καλούνται οι της ημετέρας Παιδείας μετέχοντες*» μας προτρέπει να θυμηθούμε πως είμαστε κοινωνοί μιας μακραίωνης παράδοσης, μέτοχοι μιας ιδεατής κοινωνίας, όπου μοναδικό γνώρισμα και ταυτότητα του ατόμου παραμένει η κοινή παρακαταθήκη παιδείας.

Αυτή ακριβώς η κληρονομιά, τα ελληνικά γράμματα στη χρονική τους αλληλουχία και την πολιτισμική τους συνοχή – Αρχαιότητα, Βυζάντιο, Νεώτερος Ελληνισμός – αποτελούν την ψυχή της Γενναδείου. Τα αντίστοιχα σώματα των συλλογών της αναδεικνύουν με τον πιο ανάγλυφο τρόπο όχι μόνον τις ποικίλες πτυχές της ιστορίας του ελληνικού βιβλίου⁽¹⁾ αλλά και αποκρυσταλλώνουν την πορεία των νεοελληνικών μας σπουδών. Καίρια τομή στάθηκε η διάνοιξη του τελευταίου αυτού γνωστικού πεδίου.

Την περιχαράκωση του «νεοελληνικού» και την αυτάρκειά του ως χώρου έρευνας οφείλουμε σε πρωτοπόρους στοχαστές· ξεχωριστή τιμή ανήκει εδώ στον Κ. Θ. Δημαρά, που έδωσε πραγματικά πνοή και άλλη διάσταση στις νεοελληνικές σπουδές. Γιατί αυτό που φαίνεται αυτονόητο στις μέρες μας, η δυνατότητα δηλαδή να οροθετήσουμε αυτοτελώς ό,τι ονομάζουμε νεοελληνική παιδεία, υπήρξε μια σημαντική καινοτομία και μια πραγματική κατάκτηση. Όπως κατάκτηση στάθηκε και η ανάδειξη σε ανεξάρτητη ενότητα μιας καίριας περιόδου της νεώτερης ιστορίας μας, της εποχής του Διαφωτισμού.

Αυτά τα στοιχεία υπήρξαν, νομίζω, σύμφυτα με τον αρχικό ιστό της Γενναδείου βιβλιοθήκης, αφού ο πρώτος πυρήνας του οφείλεται στην προσωπική συλλογή του Διδασκάλου του Γένους Γεωργίου Γενναδίου (1786 - 1854), πατέρα του μετέπειτα ιδρυτή της Ιωάννη, ενός πραγματικά φωτισμένου λογίου, μαθητή του Λάμπρου Φωτιάδη στην Αυθεντική Ακαδημία του Βουκουρεστίου, με πολυσχιδή εκπαιδευτική και συγγραφική δραστηριότητα κατά τα προεπαναστατικά χρόνια στον μείζονα γεωγραφικό χώρο που εκάλυπτε τότε ο ελληνισμός και κατά τα

«Ερωτόκριτος» του Βιτζέντζου Κορνάρου. Πρώτη έκδοση, Βενετία, Bostoli, 1713.

μετεπαναστατικά χρόνια στο ελεύθερο κράτος.

Η περιδιάβαση στις συλλογές της Γενναδείου αποτελεί χαρά οφθαλμών, τέρψη μοναδική για τον βιβλιόφιλο και μια γερή μαθητεία για το νέο φιλόλογο και τον ερευνητή. Μας παρέχει ένα συναρπαστικό πανόραμα έξι αιώνων φιλολογικών σπουδών και κατακτήσεων.

Αρχέτυπες εκδόσεις

Από τους πρώτους αιώνες της τυπογραφίας, διασώζει στις συλλογές της σημαντικό αριθμό αρχετύπων εκδόσεων (*incunabula, in cupa* «εν τῷ λίκνω», εκδόσεις δηλαδή που πραγματοποιήθηκαν πριν από το 1500). Θα αναφερθώ εδώ ενδεικτικά στη θαυμάσια διακοσμημένη έκδοση της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας*, με πρόλογο του Δημ. Χαλκοκονδύλη

(Φλωρεντία, 1488), στην *Ανθολογία διαφόρων επιγραμμάτων του Ιανού Λάσκαρι* (Φλωρεντία 1494), στους *Διαλόγους του Λουκιανού* (1496).

Επίσης κατέχει αντίτυπα από τις πρώτες εκδόσεις (*editiones principes*) κλασικών συγγραφέων, όπως λόγου χάρη την πρώτη έκδοση του Ανακρέοντα (Παρίσι, Ερρ. Στέφανος, 1554) και τον Αριστοτέλη που τύπωσε ο Αλδος Μανούτιος (1495-1498).

Ακόμη και μια απλή περιδιάβαση στις δελτιοθήκες της Γενναδείου μπορεί να αποβεί αποκαλυπτική αρκεί να θεθούν τα σωστά ερωτήματα: οι καρποί του πρώτου βυζαντινού ουμανισμού, η συμβολή των Βυζαντινών λογίων στη δυτική Αναγέννηση (Βησσαρίων, Ιανός Λάσκαρις, Μάρκος Μουσούρος, Δ. Χαλκοκονδύλης, Λέων Αλλάτιος), η γεωγρα-

φία των εκδόσεων (Αμβέρσα, Αμστερνταμ, Βασιλεία, Βενετία, Γενεύη, Κολωνία, Λειψία, Λουβαίν, Λυών, Στρασβούργο, Παρίσι), η αλληλουχία των τυπογραφείων (ο Joh. Froben, ο Wechel, ο Da Sabio, οι «Στέφανοι» –Ο Ροβέρτος δηλαδή και ο Ερρίκος Etienne– ο Ζαχαρίας Καλλιέργης, ο Αλδος Μανούτιος), όσοι συνέβαλαν στο εκδοτικό όραμα και θαύμα των πρώτων αιώνων της τυπογραφίας κοσμούν τη συλλογή της Γενναδείου. Μια πληθώρα αρχαίων Ελλήνων, ο Αίσωπος, ο Πίνδαρος, οι τρεις τραγικοί Αισχύλος, Σοφοκλής, Ευριπίδης– ο Αριστοφάνης, ιστορικοί, όπως ο Ησίοδος, ο Ηρόδοτος, ο Πausanias, ο Ξενοφών, φιλόσοφοι, όπου περίοπτη θέση κατέχει προφανώς ο Αριστοτέλης, ο Πλάτων, ρητόρων, όπως ο Δημοσθένης, ο Ισοκράτης, και τόσοι άλλοι, απηχούν το βασικό ανθρωπιστικό ιδεώδες εκείνων των χρόνων, την εξοικείωση και αναστροφή με τα κλασικά κείμενα.

Τίτλοι

Ωστόσο, θα ήταν σοβαρή παράλειψη εάν στεκόμασταν μόνον στις επιβλητικές παλαιές εκδόσεις. Γιατί ως προς τον κάθε κλασικό συγγραφέα η συλλογή επιδίδει να προσφέρει στον μελετητή μια διαχρονική επάρκεια, παρέχοντάς του τη δυνατότητα να παρακολουθήσει τις διαδρομές της φιλολογικής κριτικής και τη σφραγίδα που έθεσαν στα κείμενα με τις ερμηνείες και τα σχόλιά τους οι σημαντικότεροι φιλόλογοι – επιμελητές και μεταφραστές των νεωτέρων χρόνων.

Ετσι παίρνουμε μια καλή γεύση των ερμηνευτικών μεταλλαγών που αποκρυσταλλώνουν το ιδεολογικό κλίμα, τις δεκτικότητες και τις θεωρητικές αντιλήψεις της κάθε περιόδου, το πνεύμα με το οποίο προσεγγίζονται οι κλασικοί, και όπου ασφαλώς δεσπόζουν διαδοχικά τα μεγάλα ρεύματα της ευρωπαϊκής Αναγέννησης, του κλασικισμού, του Διαφωτισμού και του ρομαντισμού.

Για παράδειγμα, ο Αισχύλος εκπροσωπείται όχι μόνον με τις παλαιές εκδόσεις του Αλδου Μανούτιου (*editio princeps*, Βενετία 1518), του Ερρίκου Στεφάνου (Παρίσι, 1557), που φέρει μάλιστα και το *ex-libris* του A. Firmin-Didot, αλλά και νεώτερες φιλολογικές εκδόσεις του La Porte du Theil (1795), του Boissonade (1825), του Νεόφυτου Δούκα (Αίγινα, 1839), της Λειψίας (1852, 1884). Ενώ για τον Αριστοτέλη, ξεχωρίζω ενδεικτικά μέσα από έναν πραγματικό εντυπωσιακό αριθμό τίτλων, την έκδοση που επιμελήθη-

Συνέχεια στην 14η σελίδα

Συνέχεια από την 13η σελίδα

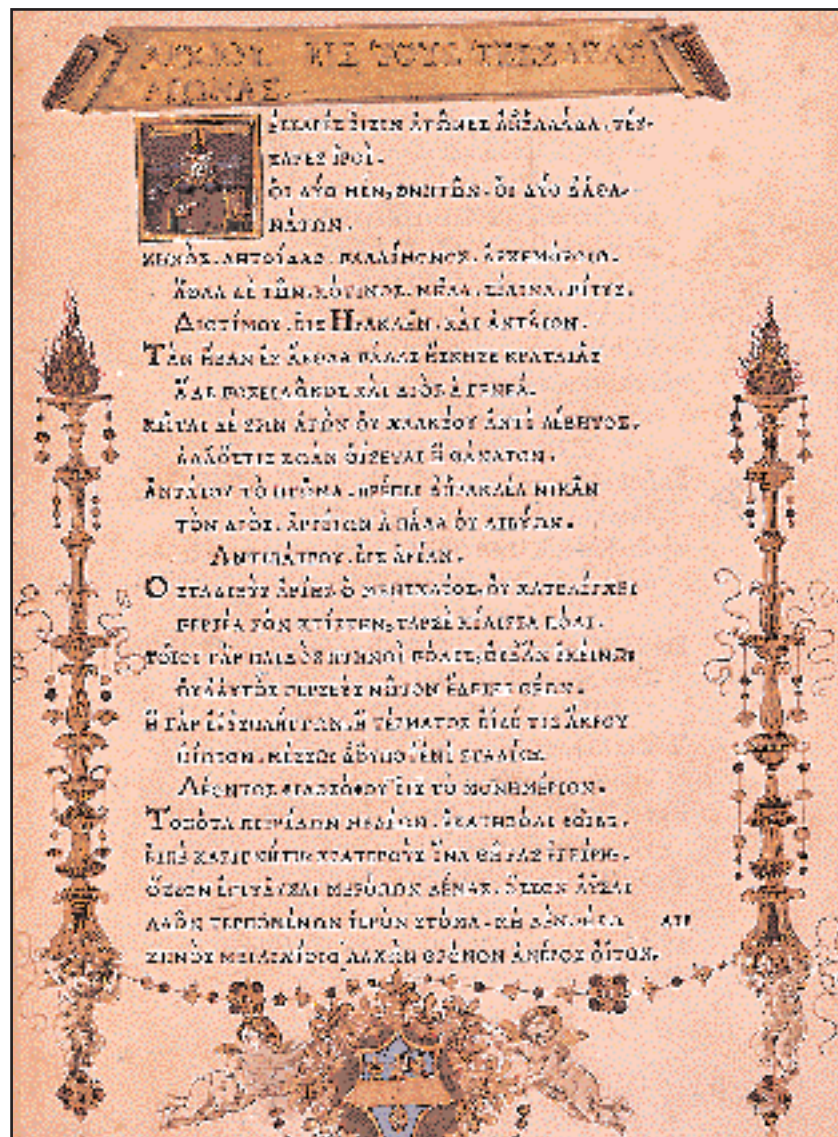
κε ο Ερασμος (Βασιλεία, 1539), και άλλες που επιμελήθηκαν ο W. Wilkinson (Οξφόρδη, 1716), ο Carl Hermann Weisse (στερεότυπη έκδοση, Λειψία, 1843), ο A. Firmin-Didot (Παρίσι, 1854, 1874, 1878), αλλά και ο Αδαμ. Κοραΐς (*Ηθικά Νικομάχεια*, Παρίσι, 1821) και Ιω. Συκουτρής (*Ποιητική*, Εστία, 1937).

Σχόλια και μεταφράσεις του Ιω. Camerarius, του Ισαάκ Casaubon, του Ιερώνυμου Wolf, του Villoison, του André Dacier, της Mme Dacier, του Charles Bateux, του Angelo Mai, του Φριδερίκου Αυγούστου Wolf και πολυάριθμων άλλων σημαντικών λογίων συγκροτούν τις οδούς δεξίωσης των κλασικών συγγραφέων στην ευρωπαϊκή παιδεία διά μέσου των αιώνων.

Γραμματικές και λεξικά

Καθώς ο αναγεννησιακός άνθρωπος στρέφεται προς τη μελέτη της γλώσσας, οι γραμματικές και τα λεξικά πληθαίνουν. Αποτελούν, εξάλλου, την απαραίτητη προϋπόθεση για την ουσιαστική αναμέτρηση με τα ίδια τα κείμενα.

Πλούσια η συλλογή της Γενναδείου και ως προς αυτόν τον τομέα. Μνημονεύει τη *Γραμματική* (Επιτομή των οκτώ του λόγου μερών) του Κωνσταντίνου Λάσκαρι, το πρώτο ελληνικό βιβλίο «με πλήρη στοιχεία της ταυτότητάς του», που τυπώθηκε στο Μιλάνο (1476), τα *Ερωτήματα* του Χρυσολωρά (1514), έργο που γνώρισε πολλές επανεκδόσεις και την «*Γραμματική* του Θ. Γαζή (Βασιλεία, Joh. Froben, 1516). Ετσι ακόμη λαμπρό δείγμα των απαρχών της τυπογραφίας κοσμεί τη συλλογή της, το «*Μέγα Ετυμολογικόν*» του Ζαχαρία Καλλιέργη (Βενετία, 1499). Αριστούργημα της τυπογραφίας καθώς το αποκάλεσε ο A. Firmin-Didot εί-

Ιανός Λάσκαρις, «*Ανθολογία διαφόρων επιγραμμάτων*», Φλωρεντία, L.-F. di Aiora, 1494. Τα περίφημα στοιχεία, μικρά κεφάλαια, έμπνευση και δημιουργία του Ιανού Λάσκαρι.

ναι ταυτοχρόνως και ένα εξαιρετικό δείγμα συλλογικού μόχθου. Από τους επωνύμους συντελεστές του, εκτός από τον Ζαχαρία Καλλιέργη, ο

Νικόλαος Βλαστός, ο Μάρκος Μουσούρος κ.ά.

Η Γεννάδειος είναι πλουσιότατη σε εκδόσεις βυζαντινών συγγραφέ-

ων, όπως του Ια. Αργυρόπουλου, του Πλήθωνος Γεμιστού, του Φώτιου, του Ευσέβιου, του Γεωργίου Τραπεζούντιου, του Νικ. Βλεμμύδη, του Νικ. Βρυέννιου, του Προκόπιου, του Μαλάλα, του Μιχαήλ Ψελλού. Η βυζαντινή λόγια εκκλησιαστική παράδοση αναδεικνύεται επίσης με τα κείμενα των Πατέρων της Εκκλησίας, του Μεγάλου Βασιλείου, του Ιω. Χρυσοστόμου, του Γρηγ. Ναζιανζηνού κ.ά.

Νεώτερος ελληνισμός

Επισημάναμε πιο πάνω, και όχι αναιτία, την σημαίνουσα θέση που καταλαμβάνει στις συλλογές της Γενναδείου η ενότητα του Νεώτερου Ελληνισμού. Μια συγκλινούσα θέση σχετικά με το ζήτημα αυτό υποστηρίχθηκε πρόσφατα από τον κ. David Jordan στην περιοδική έκδοση της Γενναδείου «*The Griffon*» (σειρά 3, αρ. 1, Ιούν. 1993): «*Η δωρεά* (του Ιω. Γενναδίου) περιλάμβανε 25.000 περίπου τόμους –βιβλίων, άρθρων, φυλλαδίων, περιοδικών, χειρογράφων– που αφορούν όχι μόνον την Ελλάδα, τον πολιτισμό και την ιστορική της πορεία, αλλά και την εκ νέου ανακάλυψη και υποδοχή αυτού του πολιτισμού από τη δυτική Ευρώπη της Αναγέννησης και των μεταγενέστερων χρόνων (...). Η Βυζαντινή αυτοκρατορία με τη λογοτεχνία και τη θεολογία της κατέχουν σημαντική θέση μέσα στη συλλογή, αλλά έχει δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στη μεταβυζαντινή περίοδο: τεκμήρια της μακρόχρονης οθωμανικής κυριαρχίας, τον «*Ανατολικό ζήτημα*», που διατυπώθηκε από την αυτοκρατορία αυτή, τον Αγώνα για την Ανεξαρτησία, τον Φιλελληνισμό και τον νέον Βασιλείον της Ελλάδος».

Ως προς τη φιλολογική ιστορία του Νεώτερου Ελληνισμού, την ιστορία και την «*πρόοδο*» των γραμμάτων του, για τους νέους άξονες που ανασυνθέτουν τις εκδοτικές δραστηριότητές του (το επίκεντρο είναι τώρα τα τυπογραφεία της Βενετίας, ο Γλυκός, ο Σάρος, ο Βόρτολις, ο Θεοδοσίους και αργότερα, γύρω στα μέσα του 18ου αιώνα, οι ανανεωτές τυπογράφοι της Βιέννης, ο Πολυζώης Λαμπανιτζιώτης, ο Γεώργιος Βεντότης, οι συνεργάτες του Ρήγα Μαρκίδες Πούλιοι) και τις βαθμιαίες ουσιαστικές μεταβολές και διευρύνσεις του γνωστικού του πεδίου, αν και όχι εξαντλητικός, ασφαλής και επαρκής δείκτης και πολύτιμος βοηθός αποβαίνει για τον σύγχρονο μελετητή η συλλογή της Γενναδείου.

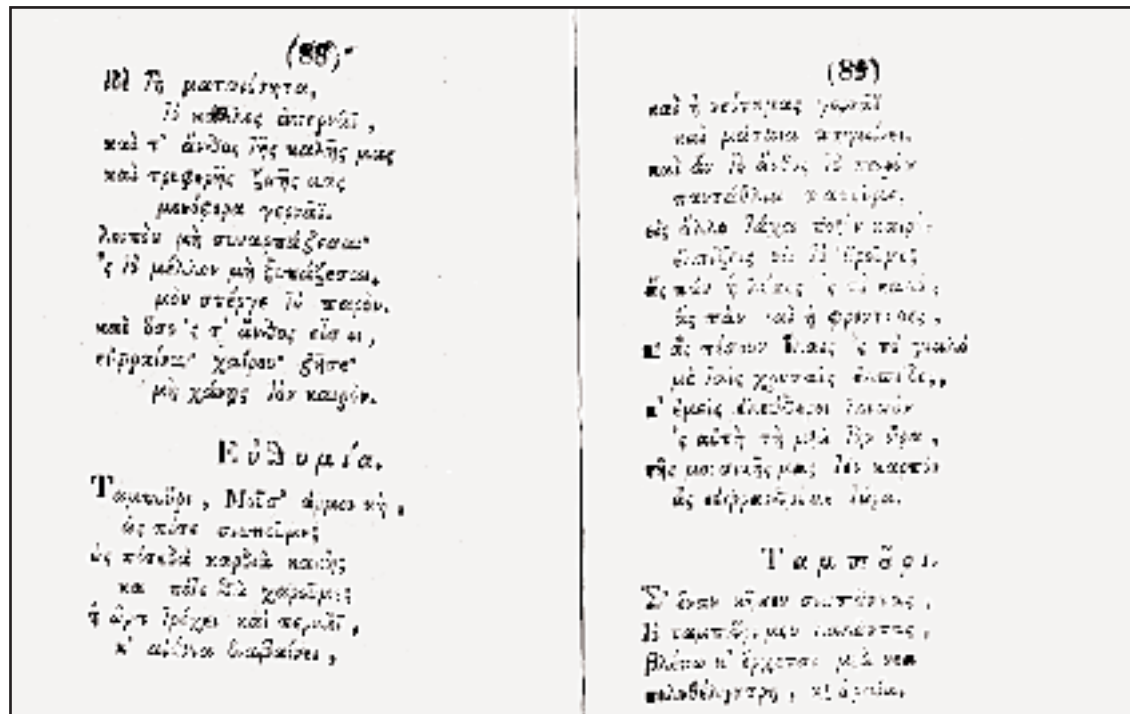
Για την μακρά περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, νομίζω πως θα ήταν άσκοπο να συνεχίσουμε απαριθμώντας ξερούς τίτλους. Ας συγκρατήσουμε καλύτερα ορισμένες ενδεικτικές και μείζονες κατηγορίες: θρησκευτικός ουμανισμός, εκκλησιαστική, παραινετική φιλολογία, λαϊκό βιβλίο, μεταφράσεις-διασκευές λαϊκών βιβλίων (*Ιστορία του ρε της Σκότζιας*, Ανθος Χαρίτων), πρώτες μεταφράσεις έργων της αφηγηματικής λογοτεχνίας (άξιο ιδιαίτερης μνείας είναι το κομψό *Θησέος και γάμοι της Εμυλίας* από τη *Θησίδα* του Βοκκάκιου, Βενετία, Da Sabio, 1529), πρωτότυπα έργα, όπως τα *Ανθη Ευλαβείας* (Βενετία,

Θείες Λειτουργίες των Ιωάννου Χρυσοστόμου, Βασιλείου του Μεγάλου και η των Προηγιασμένων. Χειρόγραφο, περίπου 1660.

Τυπογραφικό σήμα Ζαχαρία Καλλιέργη. «Ετυμολογικόν Μέγα», Βενετία 1499.

Σελίδα από το έργο «Τα λυρικά και βακχικά» του Αθανασίου Χριστόπουλου. Εκ της Τυπογραφίας των Αθηνών, 1825.

1708) του Φλαγγινιανού Δροντιστηρίου. Από τη λογοτεχνία της κρητικής ακμής, αξίζει να συγκρατήσουμε την πολύτιμη πρώτη έκδοση του *Ερωτόκριτου* (Βενετία, 1713) και τον κατά πολύ παλαιότερο εκδοτικό *Βασιλέα Ροδολίνο* του Ιωάννη Τρωίλου (Βενετία, 1574).

Διαφωτισμός

Η έλευση και η κορύφωση του νεοελληνικού Διαφωτισμού σε όλη την πολυμορφία των εκφάνσεών του αντικατοπτρίζεται στις συλλογές της Γενναδείου. Από τις απαρχές του ως αναφερθούμε στη μετάφραση του έργου του Ambrosius Martianus, *Θέατρον Πολιτικόν* (Λειψία, 1758) από τον Ιωάννη Αβράμιο, πόνημα που αποδιδόταν στον φωτισμένο λόγιο ηγεμόνα Νικόλαο Μαυροκορδάτο, όπως και στο σημαντικό σύγγραμμα του τελευταίου *Περί Καθηκόντων* (α' εκδ. Βουκουρέστι, 1719). Τα έργα των κορυφαίων εκπροσώπων του ρεύματος (Μεθόδιος Ανθρακίτης, Θ. Κορυδαλέας, Ευγ. Βούλγαρις, Ρήγας, Αθαν. Ψαλλίδας, Δανιήλ Φιλιππίδης, Γρ. Κωνσταντάς, Κωνστ. Βαρδαλάχος, Κων. Οικονόμος, Ν. Βάμβας, Κ. Κούμας, Δημ. Δάρβαρης, Μ. Χρισταρής και τόσων άλλων) κοσμούν τα ράφια της. Σημαντική ενότητα καλύπτει το μνημειώδες φιλολογικό έργο του Αδαμ. Κοραή, η *Ελληνική Βιβλιοθήκη*.

Η σημασία της κοραϊκής προτροπής για τη «μετεκένωση» της δυτικής γνώσης αποτυπώνεται με ενάργεια σε μια αξιόλογη σειρά μεταφράσεων έργων ηθικού, φιλοσοφικού και επιστημονικού στοχασμού· ενδεικτικά αναφέρω την *Ηθική Φιλοσοφία* του Muratori, σε μετάφραση Ιω. Μοισιόδακα, το *Περί πλθύος κόσμων* του Fontenelle σε μετάφραση Παν. Κοδρικά, το *Περί αδικημάτων και ποινών* του Beccaria, σε μετάφραση Αδαμ. Κοραή.

Στη χορεία των μεταφράσεων συγκαταλέγονται έργα του Torquato Tasso, του Marmontel, του Fenelon, του Βοκκάκιου, του αββά Bart-

hélemy, του Montesquieu, του Salomon Gesner κ.ά.

Ο έντονος προσανατολισμός του νεοελληνικού Διαφωτισμού σε γλωσσικά και εκπαιδευτικά ζητήματα απεικονίζεται στην πλούσια σειρά των παιδαγωγικών συγγραμμάτων, των Λεξικών, των Γραμματικών, των βιβλίων ρητορικής και αισθητικής. Ακόμη ο προεπαναστατικός φιλολο-

γικός Τύπος, με κορυφαίο του χορού τον *Λόγιο Ερμή*, η λογοτεχνία και το θέατρο, με μεταφράσεις έργων του Μεταστάσιου, του Μολιέρου, του Γκολντόν, έργων της «φιλοσοφικής προπαγάνδας» του Βολταίρου, αντιτυραννικών του Αλφιέρι κ.λπ., καθώς και σπάνιες εκδόσεις πρωτοτύπων έργων της περιόδου (π.χ. Αθανάσιος Χριστόπουλος, Γε-

ώργιος Λασσάνης, Ιω. Ζαμπέλιος, Ιάκωβος Ρίζος Νερουλόος) συγκαταλέγονται στις σειρές της.

Αυτή η εμμονή στη συλλεκτική πληρότητα προκειμένου να είναι ικανή η βιβλιοθήκη να ανταποκρίνεται θετικά σε ευρύτερες ιστορικο-φιλολογικές ζητήσεις και έρευνες αντικατοπτρίζεται και στα επόμενα μεγάλα κεφάλαια της ιστορίας της παιδείας μας. Μπορούμε να προσεγγίσουμε με πολλαπλό τρόπο τον 19ο αιώνα –Απομνημονεύματα αγωνιστών, λογοτεχνία, θέατρο, κριτική και δοκίμιο– και τον αρχόμενο 20ό, να ψηλαφήσουμε τις εκπαιδευτικές του πραγματικότητες, την ποικιλία των συνειδήσεων, τις λογοτεχνικές μεταμορφώσεις, την ωρίμανση του αφηγηματικού λόγου (κλασικισμός, ρομαντισμός, επτανησιακή σχολή, Αθηναϊκή σχολή, γενιά του '80, ρεαλισμός και νατουραλισμός, εκπαιδευτικός δημοτικισμός), τη δεκτικότητα στο καινούργιο, το «ξένο», όπως αποτυπώνεται μέσα από τις μεταφραστικές επιλογές, την ιδεολογική χρήση του «εθνικού», την εύθραυστη νεωτερικότητα του περιόδικου εντύπου, να σταθούμε τέλος κατά βούληση στους εξέχοντες δημιουργούς (Κάλβος, Σολωμός, Βαλαωρίτης, Παλαμάς, Ψυχάρης, Σικελιανός, Σεφέρης) αλλά και στους ήσσονες, στους «μέσους όρους».

Είναι δυνατόν μέσα στο γαλήνιο αναγνωστήριο της Γενναδείου Βιβλιοθήκης –που μας προτρέπει να νιώσουμε τη χαρακτηριστική πνευματική ευφορία που συνέχει αυτόν που ξετυλίγει το μίτο της γνώσης– να προχωρήσουμε παραπέρα είτε ως νεοελληνιστές-φιλόλογοι είτε ως ιστορικοί των ιδεών ένα ζωντανό ακόμη και ανεξάντλητο κεφάλαιο της εθνικής μας αυτοσυνειδησίας, το κεφάλαιο του Νεώτερου Ελληνισμού.

Σημείωση:

1) Σημαντικό βοήθημα για την προσέγγιση του ζητήματος αποτελεί το συλλογικό έργο: *Ανατερίνη ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, Λουζία ΔΡΟΥΑΙΑ, Εντο LAYTON, «Το ελληνικό βιβλίο, 1476-1830, Αθήνα, ΕΤΕ, 1986.*

Ξυλογραφία του G. M. Verdizotti από τους «Μύθους» του Αισώπου. Βενετία, Σαληγάτη, 1644.

Η Συλλογή «Λευκωμάτων» του Ιωάννου Γενναδίου

Αποτελείται από 220 τόμους με σημαντικές πληροφορίες
για την ελληνική ιστορία και σπάνιο εικαστικό υλικό

Αποψη της Μεθώνης. Επιχρωματισμένη ξυλογραφία, σχέδιο του Erhard Reunich από την πρώτη έκδοση της περιήγησης του Breydenbach, 1486.

Των Φωφώς Ν. Μαυρικήου

Ιστορικού

Ευσταθίου Ι. Φινόπουλου

Ερευνητού

ΣΙΓΟΥΡΑ ο σημερινός ερευνητής εντυπωσιάζεται από τον πλούτο, την ποικιλία, τη σπανιότητα του περιεχομένου των «Λευκωμάτων». Αγνώστα στους περισσότερους, αποτελούνται από λυτά βιβλιοδετημένα φύλλα πάνω στα οποία ο Ιω. Γεννάδιος έχει επικολλήσει ένα πλούσιο υλικό αποτελούμενο από σχέδια, χαρακτηριστικά, χάρτες, αλλά και άλλα τεκμήρια της ελληνικής ιστορίας. Πρόκειται για 220 τόμους μεγάλου μεγέθους, μέσα στους οποίους έχουν αποθησαυρισθεί σημαντικές πληροφορίες, εντυπωσιακές περιγραφές, στοιχεία γεγονότων ιστορικής σημασίας, εικαστικό υλικό, όπως χαρακτηριστικά, απεικονίσεις τοπίων, χάρτες, σχέδια και φωτογραφίες της εποχής, μαζί και άλλες, ποικίλες σημαντικές πληροφορίες.

Ο ίδιος σημειώνει: «Αρχισα να συλλέγω χαρακτηριστικά με σκοπό τη δημιουργία μιας σειράς ιστορικών παραστάσεων, τοπιογραφικών σχεδίων, προσωπογραφιών και ενδυμασιών που έχουν σχέση με την Ελλάδα και την Ανατολή».

Πράγματι, τα χαρακτηριστικά αποτελούν ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα τμήματα της συλλογής και καλύπτουν μεγάλο αριθμό λευκωμάτων, περίπου τα μισά. Θέμα τους η χαρτογραφία, η τοπιογραφία, η αρχιτεκτονική –σχέδια από παλαιές και σπάνιες εκδόσεις– προσωπογραφίες α-

γωνιστών του '21 και άλλων ιστορικών προσώπων, η ιστοριογραφία και η ενδυματολογία. Ορισμένα λευκώματα αφιερώνονται σε θέματα σχετικά με το βιβλίο, ex-libris, υδατόσημα και σήματα τυπογράφων. Σε 4 ογκώδη λευκώματα είναι επίσης καταχωρημένες σελίδες τίτλων από εκδόσεις του 16ου έως και του 19ου αιώνα.

Τρία λευκώματα περιέχουν αρχιτεκτονικά διακοσμητικά στοιχεία με χαρακτηριστικά, λιθογραφίες και έγχρωμα πρωτότυπα σχέδια, ενώ άλλα τρία περιλαμβάνουν αγγλικά και ελληνικά γραμματόσημα, προσφορά για συστηματική μελέτη.

Τοπιογραφία

Τα χαρακτηριστικά τα σχετικά με την τοπιογραφία παρουσιάζονται σε 20 λευκώματα. Είναι σημαντικά διότι περιλαμβάνουν μεγάλη ποικιλία χαρτών, εικονογραφήσεις τοπίων, σχέδια κτιρίων και αρχαίων μνημείων ταξινομημένα κατά γεωγραφικές περιοχές. Στην Αθήνα αφιερώνονται έξι «Λευκώματα», δύο από αυτά αποκλειστικά στα «Ελγίνεια» μάρμαρα και στην αρχαιοκαπηλία. Σε ειδικό λευκώμα ανευρίσκουμε το υλικό και τη μελέτη του Ιω. Γενναδίου που αναφέρεται στο ιδιαίτερος σοβαρό αυτό θέμα. Μοναδικά είναι τα «Λευκώματα» με άγνωστα και σπάνια χαρακτηριστικά της Κωνσταντινουπόλεως.

Ενδυματολογία

Στα λευκώματα της ενδυματολογίας απεικονίζονται φορεσιές από όλες τις περιοχές της Ηπειρωτικής Ελλάδας, των νησιών του Αιγαίου, του Ιονίου, της Κρήτης και της Κύ-

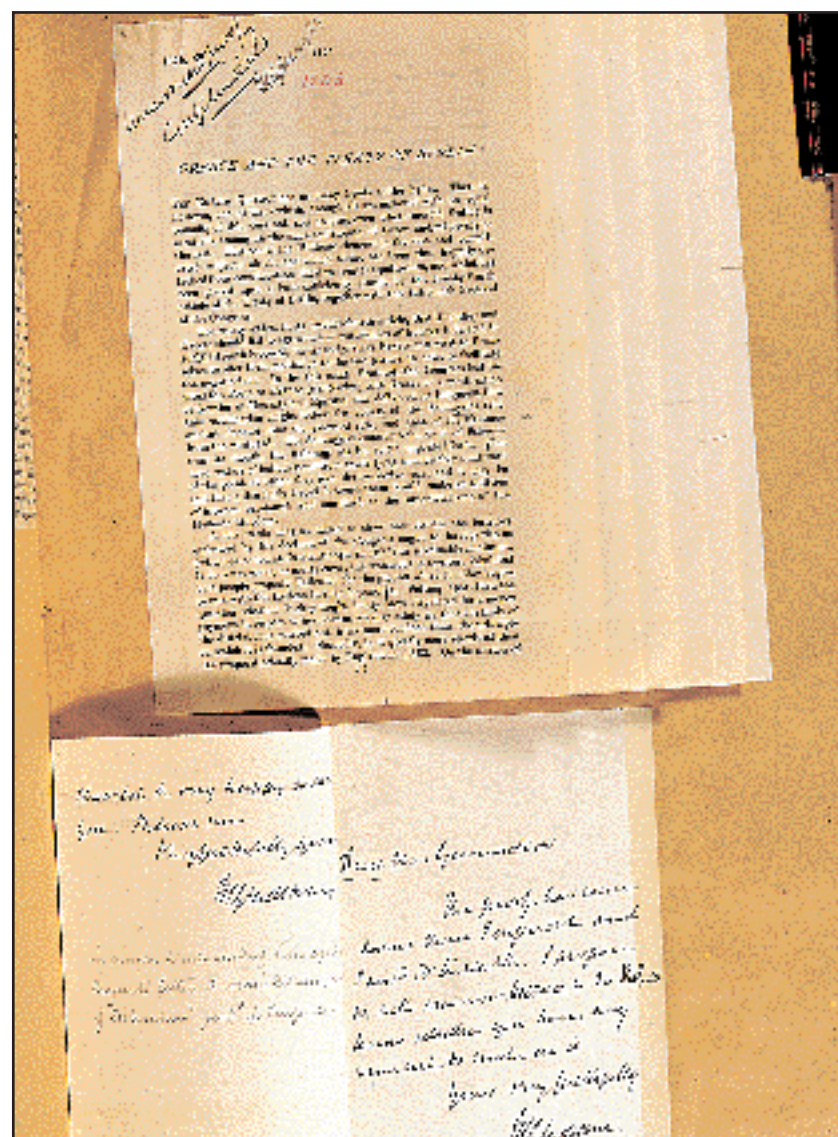
πρου. Χαρακτηριστικό είναι επίσης το λεύκωμα με 60 επιλεγμένες παραστάσεις ενδυμασιών από διάφορες εκδόσεις του Nicolas de Nicolay (1567-85). Η ενότητα αυτή κλείνει με απεικονίσεις ηθών και εθίμων της Δύσης, των Δαλματικών Ακτών, της Μέσης Ανατολής και της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου. Η ενδυματολογική εικόνα συμπληρώνεται με τις οθωμανικές στολές της Αυλής, του στρατού, των ανωτέρω κυβερνητικών λειτουργών και ιερωμένων.

Στην ίδια σειρά ανήκουν και 2 λευκώματα με γενεαλογικά δένδρα και προσωπογραφίες των σουλτάνων, καθώς και προσωποποιήσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, από τους χρόνους της ιδρύσεώς της έως την επικράτηση των Νεοτούρκων. Στα χαρακτηριστικά εντάσσεται και ένα λεύκωμα όπου υπάρχουν απεικονίσεις από τη χλωρίδα και πανίδα του ελληνικού και γειτονικού χώρου, φιλοτεχνημένα από γνωστούς περιηγητές, όπως οι Tournefort, Dapper, Spon, Le Burn κ.ά.

Ιστοριογραφία

Στα λευκώματα που τιτλοφορούνται «ιστοριογραφία» προβάλλονται μέσα από σπάνιες απεικονίσεις θέματα ιστορικά συνδεδεμένα άμεσα με την ελληνική ιστορία: Βυζάντιο, Σταυροφορίες, Ενετοκρατία, Τουρκο-Ενετικοί Πόλεμοι, η Ναυμαχία του Ναυαρίνου και η Επανάσταση του '21, ενώ σε άλλα λευκώματα έχουν περιληφθεί θέματα σχετικά με τη νεώτερη ελληνική ιστορία, τις Επανάσεις της Κρήτης, τον Ελληνο-

Συνέχεια στην 18η σελίδα

Σελίδα από λεύκωμα του Ιωάννου Γενναδίου με προσωπική αλληλογραφία. Κάτω δυο επιστολές του M.G. Cladstone (22 και 24 Μαΐου 1879) όπου παρακαλεί τον Γεννάδιο να διορθώσει το κείμενο με θέμα την Ελλάδα και την συνθήκη του Βερολίνου (πάνω). (Πρώτη δημοσίευση)

Αντιπροσωπευτική σελίδα από λεύκωμα με προσκλήσεις και ενθύμια του Ιωάννου Γενναδίου, 1892. (Πρώτη δημοσίευση)

Συνέχεια από τη 16η σελίδα
τουρκικό Πόλεμο του 1897, τους Βαλκανικούς Πολέμους, τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Δημοσιογραφία

Πρέπει εξάλλου να σημειωθεί ότι όσον αφορά σε άλλα θέματα της υπόλοιπης συλλογής, θα πρέπει να υπογραμμισθούν επίσης αυτά που ανήκουν στη δημοσιογραφία. Εδώ καταχωρούνται λεπτομερώς, με αυστηρή χρονολογική σειρά, άρθρα από εφημερίδες όπου εξιστορούνται όσα διαδραματίζονται στον ευρωπαϊκό και ελλαδικό χώρο στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα.

Ενα πρόσθετο, ενδιαφέρον υλικό είναι αυτό που χαρακτηρίζεται με τον τίτλο «εφήμερα». Πρόκειται για μονόφυλλα, για έντυπες προσκλήσεις, διαφημίσεις, αφίσες. Συμπληρωματικό υλικό αποτελούν οι φάκελοι με σημαντικό αριθμό εφημερίδων από την Ελλάδα και τον Ελληνισμό που δεν συμπεριλαμβάνονται στον κατάλογο δελτίων της Βιβλιοθήκης (Τεργέστη, Βιέννη, Βουκουρέστι, Ιάσιο, Παρίσι, κ.λπ.).

Γελοιογραφίες

Σημαντική κατηγορία σε τούτη την ενότητα αποτελούν οι σπάνιες γελοιογραφίες, συνήθως, με πολιτικά θέματα από ελληνικά αλλά και από ξενόγλωσσα έντυπα (1792-1920), καθώς και έγχρωμες γελοιογραφίες από αγγλικά μονόφυλλα.

Εξάλλου, μέσα από τα κείμενα του Γεννάδιου διαγράφεται η χαρισματική προσωπικότητά του, η πολυκύμαντη δραστηριότητά του, η φιλοπατρία του, που στόχο είχαν πάντα την προβολή της Ελλάδας και την υπεράσπιση των αιτημάτων της. Η παρουσία του στο Λονδίνο, σε μια δύσκολη για τα ελληνικά πράγματα περίοδο, είτε ως πολίτη, είτε ως διπλωμάτη εί-

Γυναικεία ενδυμασία της Νάξου. Χαλκογραφία, Παρίσι 1779-1784. (Πρώτη δημοσίευση)

ναι σημαντική. Οι κρίσεις πολιτικών προσωπικοτήτων, ξένων διπλωματών, καθηγητών και δημοσιογράφων όπως αποδεικνύει η προσωπική αλληλογραφία, η αρθρογραφία και οι

λόγοι που εξεφωνήθησαν για τον ίδιο και το έργο του, είναι σαφείς ενδείξεις του σεβασμού και της εκτίμησης όσων τον εγνώρισαν. Όλα αυτά τα στοιχεία και τεκμήρια είναι ταξι-

νομημένα και καταχωρημένα χρονολογικά στα «Λευκώματα».

Μέσα από καταγραμμένες σκέψεις και προτάσεις του ίδιου αποκαλύπτονται τα θέματα που τον απασχολούν σε όλη τη διάρκεια του βίου του, κυρίως το γλωσσικό και το θεολογικό. Συμμετέχει ενεργά στην πνευματική κίνηση του τόπου του, μεταφράζει στα αγγλικά τον «Λουκή Λάρα» του Βικέλα, τον οποίο εκδίδει ο εκδοτικός οίκος Macmillan. Στα «Λευκώματα» βρίσκουμε το συμφωνητικό της έκδοσης και τη σχετική αλληλογραφία.

Ενδιαφέρεται επίσης για την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων και των Δελφικών Εορτών. Τμήμα ενός λευκώματος αφιερώνεται στη δημιουργία, λειτουργία και δραστηριότητες της «Society for the promotion of Hellenic Studies» (Εταιρία για την προώθηση των Ελληνικών Μελετών) που ιδρύθηκε το 1879. Ο Γεννάδιος υπήρξε ιδρυτικό μέλος της εταιρείας όπως και πολλοί Αγγλοι διανοούμενοι, όπως ο George Macmillan, ο Oscar Wilde, ο Matthew Arnold, καθώς και καθηγητές από γνωστά αγγλικά Πανεπιστήμια. Ελληνες του Λονδίνου, του Παρισιού, των Αθηνών συμμετέχουν επίσης στην προσπάθεια αυτή: ο Δημήτριος Βικέλας, Ο Κάσδαγλης, ο Ευμορφόπουλος, ο Ερρίκος Schliemann, ο Π. Ράλλης κ.ά. με τους οποίους ο Γεννάδιος βρισκόταν σε στενή επαφή όπως φαίνεται από την αλληλογραφία, καταχωρημένη στο σχετικό λεύκωμα.

Διεθνή άρθρα

Από το 1885 έως το 1889 ο Ιωάννης Γεννάδιος αρθρογραφεί στο Evening Post της Νέας Υόρκης. Αποτέλεσμα της συνεργασίας είναι 81 άρθρα υπογεγραμμένα «Diplomatist» ή με τα αρχικά «S.K.D.». Γράφει ιδίως για θέματα που αφορούν στις διεθνείς σχέσεις, τη διπλωματία και τις πολιτικές εξελίξεις ανά τον κόσμο. Τα άρθρα αυτά είναι καταχωρημένα με χρονολογική σειρά σ' ένα «λεύκωμα» και συνοδεύονται από σχόλια και παρατηρήσεις άλλων εφημερίδων.

Είναι γνωστή η αγάπη και ο σεβασμός που έτρεφε ο Ιωάννης Γεννάδιος για τους γονείς και την οικογένειά του. Ετσι, για τους αδελφούς του Αναστάσιο και Παναγιώτη υπάρχουν τρία ογκώδη λευκώματα με δημοσιεύσεις, συγγράμματα, αρχιτεκτονικά σχέδια και λεπτομερείς αναφορές στη σταδιοδρομία τους.

Ο Γεννάδιος θεωρεί ότι τα «Λευκώματα» αποτελούν μια σοβαρή και αξιόλογη ενότητα και τα εντάσσει στον κατάλογο όπου περιγράφει και καταγράφει λεπτομερώς τη βιβλιοθήκη του ως και όλα τα άλλα αντικείμενα της δωρεάς του. Και είναι πράγματι ένας αστείρευτος θησαυρός γνώσεων και πληροφοριών.

Σήμερα επιχειρείται μια νέα ταξινόμηση και φωτογράφιση του ανεκτίμητου αυτού υλικού, με λεπτομερή καταγραφή του περιεχομένου των «Λευκωμάτων» σε δελτία και καταλόγους. Προγραμματίζεται εν τούτοις μελλοντικά η μηχανογραφική τεκμηρίωση της συλλογής, έτσι ώστε να διευκολυνθεί η επιστημονική αξιοποίησή της και να εκπληρωθεί η επιθυμία του δωρητή.

Γελοιογραφία του 1828 που παρουσιάζει την αρπαγή της Ελλάδας από τη Ρωσία. Επιχρωματισμένη χαλκογραφία. Έκδοση του T. McLean, Λονδίνο. (Πρώτη δημοσίευση)

Τα αρχεία της Βιβλιοθήκης

Αρχεία των Δραγούμη, Γενναδίου και χειρόγραφα των Σεφέρη, Ελύτη...

Της **Λύντιας Τρίχα**

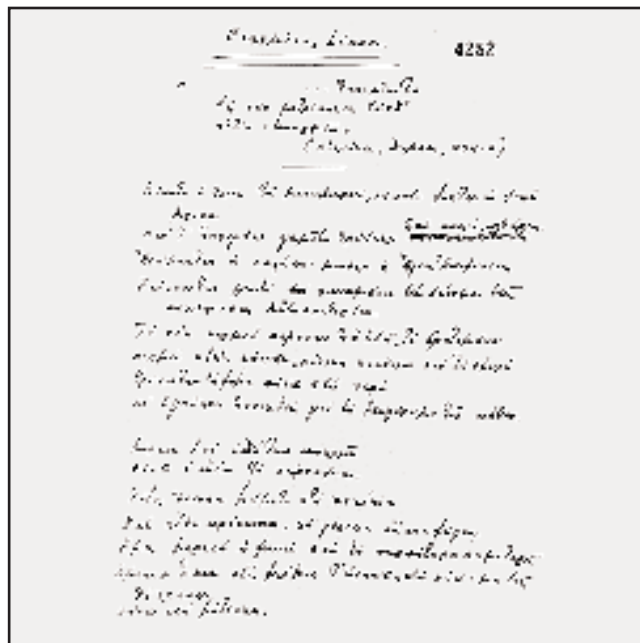
Αντιπροέδρον του Ε.Λ.Ι.Α.

ΚΑΛΑ φυλαγμένη στις πάνω αίθουσες του επιβλητικού κτιρίου της Γενναδείου βρίσκεται και μια άλλη αξιόλογη συλλογή, εκείνη των αρχείων. Κοιτάζοντας τον κατάλογο με τα ονόματα των πνευματικών ανθρώπων που επέλεξαν, είτε οι ίδιοι είτε οι κληρονόμοι τους, τη Γεννάδειο ως τόπο εναποθέσεως των προσωπικών τους αρχείων, ως αντιπρόεδρος του Ε.Λ.Ι.Α., «αντιζήλου» ιδρύματος, δεν μπορώ να μην αισθανθώ μικρά τιμητήματα ζήλιας: Γεννάδιος, Δραγούμης, Ελύτης, Μητρόπουλος, Σεφέρης, Σλήμαν, Σουλιώτης Νικολαΐδης...

Τα αρχεία που είναι κατατεθειμένα στη Γεννάδειο προέρχονται κυρίως από δωρεές, καθώς δεν διατίθενται συστηματικά χρήματα για αγορά τους. Τα πρώτα που αποκτήθηκαν, το 1926, ήταν βέβαια της οικογενείας Γενναδίου: του ιδρυτή της βιβλιοθήκης Ιωάννη Γενναδίου και του πατέρα του Γεωργίου Γενναδίου, τακτοποιημένο και καταγραμμένο από τον γιο του. Δέκα χρόνια αργότερα η οικογένεια Σλήμαν κατέθεσε το αρχείο του Ερρίκου Σλήμαν του οποίου όμως παρακράτησε την κυριότητα μέχρι το 1962, έτος κατά το οποίο το μεταβίβασε οριστικά στη βιβλιοθήκη.

Παρά το γεγονός ότι η συλλογή αρχείων και μάλιστα αξιολόγων, άρχισε τόσο νωρίς, **τμήμα αρχείων** πρακτικώς δεν λειτουργούσε μέχρι το 1986. Η ανάγκη αξιοποίησης των συλλόγων αυτών γινόταν όλο και πιο επιτακτική, καθώς γινόταν όλο και σαφέστερο ότι κάθε σύγχρονη ολοκληρωμένη έρευνα στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό σε στοιχεία που προέρχονται από τη συστηματική μελέτη των αρχείων. Έτσι, χάρη στη δωρεά της Virginia Nick διαρρυθμίσθηκε κατάλληλα ο ειδικός χώρος που διατέθηκε για τη στέγαση των συλλόγων αυτών και η Χριστίνα Βάρδα ανέλαβε το επίπονο έργο της οργάνωσης του τμήματος των αρχείων, έργο που απέδωσε γρήγορα καρπούς: Ένας πρώτος κατάλογος των αρχείων, πολύ περιληπτικός, δίνεται στη δημοσιότητα την ίδια αυτή χρονιά⁽¹⁾, ενώ το 1989 δημοσιεύεται στο περιοδικό «**Μνήμων**» ενημερωμένος κατάλογος των αρχείων της Γενναδείου με σύντομη περιγραφή τους⁽²⁾. Τα επόμενα χρόνια εμπλουτίζεται και συστηματοποιείται και το 1991 κυκλοφορεί σε ιδιαίτερο τεύχος, με επιμέλεια της Χριστίνας Βάρδα⁽³⁾.

Από τους καταλόγους αυτούς προκύπτει ότι οι συλλογές της Γενναδείου περιλαμβάνουν 25 αρχεία, αριθμός βέβαια, ο οποίος συγκρινόμενος με τα 180 της Ιστορικής και Εθνολο-

Χειρόγραφο του Γιώργου Σεφέρη. «Σαλαμίνα της Κύπρου». Από τη συλλογή «...Κύπρον, ου μ' εθέσπισεν...»

γικής Εταιρείας και τα 550 του Ε.Λ.Ι.Α. δεν είναι εντυπωσιακός. Δεν είναι όμως ο αριθμός των αρχείων που εντυπωσιάζει πράγματι τον επισκέπτη, είναι η ποιότητα του υλικού. Πρόκειται για αρχεία επιλεγμένα, μεγάλου όγκου και πολύ ενδιαφέροντος περιεχομένου.

Χειρόγραφα

Τα προσωπικά χαρτιά και χειρόγραφα του Γιώργου Σεφέρη και του Οδυσσέα Ελύτη, των δύο ποιητών μας που τιμήθηκαν με το βραβείο Νόμπελ. Οι χειρόγραφες μουσικές παρτιτούρες έργων του Δημήτρη Μητρόπουλου. Τα ημερολόγια και η αλληλογραφία του Ερρίκου Σλήμαν (40.000 έγγραφα).

Μαρτυρίες για όλες τις περιόδους της ιστορίας της νεώτερης Ελλάδας: Τα έγγραφα του Αλή Πάσα που αναφέρονται στην Τουρκοκρατία, τα χειρόγραφα εκπαιδευτικά συγγράμματα του λογίου διδασκάλου Γεωργίου Γενναδίου, η αλληλογραφία του πρεσβευτή της Τουρκίας στην Αθήνα Κωνσταντίνου Μουσούρου, οι αναμνήσεις του συνεργάτη του Ιωάννη Δραγούμη και μουσικού πράκτορα στη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα Αθανασίου Σουλιώτη Νικολαΐδη, υπομνήματα και επίσημα έγγραφα του Κ. Δ. Καραβίδα για τον εποικισμό της Μακεδονίας και του Εμμανουήλ Τσουδερού για τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Θα σταθώ ιδιαίτερα σε δύο αρχεία, στα οποία έχω προστρέξει και η ίδια για την άντληση πληροφοριών και στοιχείων. Το αρχείο της οικογενείας Δραγούμη και εκείνο του Ιωάννη Γενναδίου.

Το αρχείο Δραγούμη, δωρεά του Φίλιππου Δραγούμη, περιέχει τις πολύτιμες μαρτυρίες μιας οικογενείας

που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ιστορία της νεώτερης Ελλάδας, από τον 19ο αιώνα μέχρι τις μέρες μας. Στέφανος, Ιων, Φίλιππος. Τα ονόματά τους συνδέθηκαν με την πολιτική, τη διπλωματία και τα γράμματα. Το αρχείο της οικογενείας Δραγούμη έχει τεράστιο όγκο. Τα χαρτιά του Ιωάννη, σύμφωνα με τους όρους της δωρεάς, παρέμειναν σφραγισμένα μέχρι σήμερα. Τα τμήματα που αφορούν στα υπόλοιπα μέλη της οικογενείας έχουν ταξινομηθεί και η καταγραφή τους έχει δημοσιευθεί σε δύο τεύχη⁽⁴⁾. Το αρχείο του Φίλιππου Δραγούμη (1890 - 1980), που πρόσφατα ταξινομήθηκε, περιλαμβάνει 170 φακέλους με πολύ πλούσιο υλικό για τη Μακεδονία και ειδικότερα την περιοχή Φλώρινας - Καστοριάς, όπου ο ίδιος πολιτεύθηκε επί 30 χρόνια.

Αυτό του πατέρα του, Στέφανου Δραγούμη (1842 - 1923), αποτελείται από 278 φακέλους, όπου περιέχονται κυρίως έγγραφα και έντυπα σχετικά με την πολιτική του δραστηριότητα, με τον Μακεδονικό Αγώνα, καθώς και με τα φιλολογικά και αρχαιολογικά ενδιαφέροντά του.

Εμπιστος φίλος και συνεργάτης του Χαρίλαου Τρικούπη, ο Στέφανος Δραγούμης διατέλεσε μέλος των κυβερνήσεων του και επί μακρό χρονικό διάστημα υπουργός των Εξωτερικών. Στα χαρτιά του αυτής της περιόδου σώζονται μεταξύ άλλων και τέσσερις επιστολές του Ιωάννη Γενναδίου, πρεσβευτού τότε της Ελλάδας στο Λονδίνο, προς τον Χαρίλαο Τρικούπη. Τις επιστολές αυτές περιέλαβα στην έκδοση της αλληλογραφίας των δύο ανδρών, που βασίζεται κυρίως στο αρχείο Τρικούπη του Ε.Λ.Ι.Α.⁽⁵⁾

Στο αρχείο του Ιωάννη Γενναδίου το ιδιαίτερα ενδιαφέρον στοιχείο,

κατά τη άποψή μου, είναι τα 106 λευκώματα (scrap books) στα οποία, τακτικός και λεπτολόγος καθώς ήταν, έχει κολλήσει ο ίδιος ό,τι τον αφορούσε και ό,τι τον ενδιέφερε. Γράμματα, άρθρα, υπομνήματα, φωτογραφίες, αποκόμματα εφημερίδων, προσκλήσεις, καταστατικά συλλόγων, προγράμματα εκδηλώσεων, μονόφυλλα, φυλλάδια, δοκίμια με διορθώσεις, λογαριασμούς, καταλόγους των βιβλίων του. Και μερικές φορές και ορισμένα σχόλια γραμμένα στο περιθώριο της σελίδας. Τα πάντα, όσα χρειάζεται ο μελετητής που ερευνά θέματα σχετικά με τον Γεννάδιο και τα ενδιαφέροντά του.

Ξεχνιέται ο ερευνητής ώρες ολόκληρες βυθισμένος στην ανάγνωση των αρχείων και σ' αυτό βοηθάει και ο πολιτισμένος χώρος του αναγνωστηρίου της βιβλιοθήκης.

Είναι κρίμα που η διοίκηση της Γενναδείου αποφάσισε να σταματήσει ουσιαστικά τη λειτουργία του τμήματος των αρχείων, ενός καλά οργανωμένου τμήματος, που εξυπηρετούσε πάνω από 40 ερευνητές τον χρόνο. Γιατί βέβαια χωρίς το έμπυχο δυναμικό του ένα τμήμα παύει να λειτουργεί. Και είναι κρίμα από όποια πλευρά και αν το κοιτάξει κανείς: Ο περιορισμός μιας δραστηριότητας αποτελεί στοιχείο παθητικό για τη βιβλιοθήκη και ανασταλτικό για τον εμπλουτισμό των συλλογών της. Οι δωρητές αρχείων, που τα κατέθεσαν εκεί για να είναι προσιτά στην έρευνα, προφανώς θα απογοητευθούν. Και ο επιστημονικός κόσμος χάνει την πρόσβαση σε ένα ενδιαφέρον αρχειακό υλικό, που περιμένει την αξιοποίησή του. Ας ελπίσουμε ότι η απόφαση δεν είναι οριστική και ότι τελικά θα ανοίξει πάλι ο φιλόξενος αυτός χώρος.

Σημειώσεις:

(1) Χριστίνα Βάρδα, *Συλλογές αρχείων και επιστολών*, Αθήνα 1986.

(2) Χριστίνα Βάρδα, *Τα αρχεία της Γενναδείου Βιβλιοθήκης*, π. *Μνήμων*, τ. 12, Αθήνα 1989, σ. 217 - 224.

(3) *Τα αρχεία της Γενναδείου Βιβλιοθήκης*. Συνοπτική αναγραφή. Επιμέλεια Χριστίνα Βάρδα. Αθήνα 1991.

(4) *Αρχεία οικογενείας Δραγούμη*. Ενρετήρια. Επιμέλεια Χριστίνα Βάρδα - Βούλα Κόντη. Αθήνα 1989. 2η έκδοση Αθήνα 1991.

- *Αρχείο Φίλιππου Δραγούμη* (1890 - 1980). Ενρετήρια. Επιμέλεια Χριστίνα Βάρδα. Αθήνα 1993.

(5) *Λύντια Τρίχα, Διπλωματία και Πολιτική*, Χαρίλαος Τρικούπης - Ιωάννης Γεννάδιος, Αλληλογραφία 1863 - 1894. Αθήνα 1991.

Ευχαριστούμε την **Γεννάδειο Βιβλιοθήκη**, την **κ. Αικατερίνη Κουμαριανού** και την **κ. Φωφό Μανρίκιου** για το φωτογραφικό υλικό που μας παραχώρησαν.

Η χαμηλότονη επικουρία

Ο Σύλλογος Φίλων της Γενναδείου Βιβλιοθήκης

Της Κλειώς Μποσαντζόγλου

ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ άρθρο του Καταστατικού του Συλλόγου των Φίλων της Γενναδείου Βιβλιοθήκης περιέχει τα εξής: *Σκοπός του συλλόγου είναι η υποστήριξη και η υλική ενίσχυση, με κάθε νόμιμο τρόπο της Γενναδείου Βιβλιοθήκης, η οποία αποτελεί τμήμα της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών, που λειτουργεί στην Αθήνα, για την πιο αποτελεσματική επιδίωξη του εθνικού και εκπαιδευτικού της σκοπού.* Παρενθετικά ίσως πρέπει να ειπωθεί ότι η συνοπτική αυτή εισαγωγή στους πιο εξειδικευμένους στόχους που περιγράφονται πιο κάτω στο ίδιο άρθρο δεν αποκλίνει σημαντικά από τους σκοπούς ομοειδών συλλόγων άλλων πνευματικών ιδρυμάτων.

Η επίτευξη των σκοπών του συλλόγου έγινε με τον γνωστό συμβατικό τρόπο της προσελκύσεως μελών και της δημιουργίας ενός αρχικού αποθεματικού από τα δικαιώματα της εγγραφής, από τακτικές συνδρομές και έκτακτες δωρεές. Εξάλλου δίπλα σε άλλα έσοδα που αντλήθηκαν από τις δραστηριότητες της πρώτης δεκαετίας του συλλόγου ή από περιστασιακές προσφορές υπήρξε και μια συνδρομή από το υπουργείο Πολιτισμού, ιδιαίτερα πρόσφορη στην ώρα της.

Προϋπόθεση βέβαια για όλα αυτά αποτέλεσε η καλλιέργεια του ενδιαφέροντος κάποιου κοινού για την πολύ σημαντική πνευματική παρακαταθήκη που υπηρετείται από το ίδρυμα, τον μεγάλο δηλαδή αριθμό βιβλίων και χαρτών, ως ένα βαθμό δυσεύρετων ή και μοναδικών, καθώς και από το πλούσιο, εικαστικό υλικό που με κεντρικό πυρήνα τους θησαυρούς της βιβλιοθήκης του Ιωάννη Γενναδίου, χρονολογούνται από την αρχή της τυπογραφίας μέχρι τις μέρες μας.

Το ενδιαφέρον των μελών που επιτεύχθηκε από τις προσπάθειες των συμβουλίων του συλλόγου και κατ'εξοχήν από το κύρος και την αίγλη του ιδρύματος, τροφοδοτήθηκε με ποικίλους τρόπους και ανατροφοδοτείται συστηματικά. Τα διαδοχικά συμβούλια του συλλόγου μερίμνησαν σταθερά για την εδραίωση των σχέσεων του συλλόγου με το ίδρυμα για την πρόκληση όσμωσης μεταξύ τους, και βέβαια προβληματίστηκαν και αναζήτησαν προσφυείς μεθοδεύσεις για τη σταδιακή προσέλαση στο περιεχόμενο της βιβλιοθήκης, έτσι ώστε να υπάρξει μετεξέλιξη του απλού ενδιαφέροντος σε επιθυμία μέθεξης στα κοινά της Γενναδείου.

Η ανατροφοδότηση του ενδιαφέροντος ενός κοινού για ένα πνευ-

Το Αναγνωστήριο της Γενναδείου Βιβλιοθήκης.

ματικό ίδρυμα παραπέμπει στην πρακτική των μέσων που θα χρησιμοποιηθούν για την επιτυχία του σκοπού αυτού. Οποιο μέσο και αν προκριθεί η επιλογή θα γίνει με την προϋπόθεση της τακτικότερης και γονιμότερης δυνατόν συνάντησης των μελών του συλλόγου, αμέσως ή εμμέσως με το ίδρυμα καθώς και με το μήνυμα που αυτό εκπέμπει.

Εκδηλώσεις

Με το πρόσχημα της πληροφόρησης ο σύλλογος προσφέρει διαλέξεις, εκθέσεις, κ.ά., ενώ με την πρόθεση της ψυχαγωγίας οργανώνει συναυλίες, ταξίδια κ.ά. Τα μέλη καλούνται επίσης σε συναναστροφές που δευτερογενώς τους εξοικειώνουν με το πλαίσιο στο οποίο διακινείται το έργο της Γενναδείου. Προτάσεις για επιστημονικές ανακοινώσεις ή διαλέξεις συχνά με επίκαιρο και καυτό αντικείμενο, είναι συνήθως ευπρόσδεκτες. Οι Φίλοι της Γενναδείου εξάλλου έχοντας στη διακριτική τους διάθεση την εκθεσιακή αίθουσα του ιδρύματος, οργανώσαν πολύ σημαντικές εκθέσεις όπως την έκθεση «Ο πρώτος αιώνας του Νομισματικού Μουσείου 1829-1922», η οποία συνοδεύθηκε από έναν επιβλητικό κατάλογο με πολλές επιστημονικές εργασίες (Απρίλιος 1988).

Πολύ δημοφιλή είναι επίσης τα καλά προετοιμασμένα ταξίδια, που ο Σύλλογος πέτυχε να πραγματοποιήσει τόσο στο εξωτερικό (σε τέσσερες από τις πέντε ηπείρους) όσο και στο εσωτερικό, όπου έχει ήδη καλύψει τις περισσότερες περιοχές της

χώρας μας και αποκαλύψει την εκθαμβωτική διαχρονικότητά τους.

Χορηγία

Η προσέγγιση τρόπων που αποβλέπουν στην υλική ενδυνάμωση του ιδρύματος μέσω του Συλλόγου είναι αντικείμενο άλλης συλλογιστικής, που δεν αφορά στο ευρύ κοινό, αλλά τον πολύ μικρότερο κύκλο των δυνάμει χορηγών. Γιατί ο Σύλλογος είναι ταγμένος να αντιμετωπίσει κάποια προβλήματα οικονομικών κενών της Βιβλιοθήκης, που αν και δεν άπτονται σε ανάγκες της λειτουργικότητάς της, αλλά κυρίως στην ενίσχυση, αύξηση και προβολή των συλλογών της, πρέπει ασφαλώς να εξυπηρετηθούν και με επιμονή να αναδειχθούν σε μέλημα συλλογικό και προβληματική εξιδιασμένη, πόσο μάλλον που ο εμπλουτισμός της βιβλιοθήκης έχει σταδιακά περιορισθεί. Στις μέρες μας και μέσα στο πλαίσιο της αξιόλογα πληροφορημένης αστικής κοινωνίας, όπου λειτουργεί το ίδρυμα της Γενναδείου Βιβλιοθήκης, όλο και περισσότερο καθιερώνεται ο θεσμός της χορηγίας, μόρφωμα που προσοικειώθηκε από τη Δύση και μάλιστα από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής όπου εθιμικά θαυματουργεί. Η λέξη σαν σημαίνον, αλλά και σημαίνόμενο επικαλύπτει σε αρκετό βαθμό την αρχαία χορηγία, ενώ σχετίζεται λιγότερο με την πρακτική των ευεργετών του νεοελληνικού δεκάτου ενάτου αιώνα. Σε κάθε περίπτωση όμως, πρόκειται πράγματι για ευεργεσία και το αποτέλεσμά της –όπως στους αρχαίους, αλλά και στους

μετεπαναστατικούς χρόνους– είναι όχι μόνο τροφοδοτικό, αλλά και συνεκτικό, δηλαδή κεφαλαιώδες. Εδώ ας πούμε παραινετικά πως το νεοσύστατο στην Ελλάδα λειτουργήμα της χορηγίας, οφείλει να ενστερνιστεί, υπέρ οποιασδήποτε εθνικής παρουσίας, το «δαι δη χρημάτων» και να περιορίσει τη διαγραφόμενη εκτροπή του προς άμεσα ανταποδοτικές πολιτικές. Παραδείγματα προς μίμηση υπάρχουν, ανάμεσά τους και πολύ πρόσφατα. Σήμερα που η διατήρηση των συλλογικής παρακαταθήκης, καθώς και η παραγωγή ή αναπαραγωγή πολιτισμικού έργου βρίσκονται στην κορυφή των προτεραιοτήτων, η εξάπλωση, επικράτηση και εξειδίκευση της χορηγίας, αλλά και η εκκαίκευσή της οφείλουν να γίνουν συνυπολογισμοί όροι της βιωσιμότητας της εθνικής ταυτότητας.

Ο Σύλλογος Φίλων Γενναδείου Βιβλιοθήκης ιδρύθηκε το 1983 με την επίμονη προσπάθεια της τότε διευθύντριας της Γενναδίου Βιβλιοθήκης, κυρίας Μπεάτας Παναγοπούλου - Κιτσίκη και με την αδιάλειπτη βοήθεια του αείμνηστου ακαδημαϊκού Λίνου Πολίτη που εκλέχθηκε και πρώτος πρόεδρος του Συμβουλίου του Συλλόγου. Την επόμενη προεδρία ανέλαβε ο ακαδημαϊκός κ. Μιχ. Σακελλαρίου, ενώ το συμβούλιο που ακολούθησε και που θήτευσε για δύο τριετίες, είχε πρόεδρο τον ακαδημαϊκό κ. Μανούσο Μασούσακα. Το εν ενεργεία συμβούλιο προεδρεύεται από τον επίσης ακαδημαϊκό κ. Σπύρο Ιακωβίδη.

Στη σύντομη αυτή αναφορά στο έργο του Συλλόγου, καλό θα ήταν ίσως εμβόλιμα να ειπωθεί πως η ποιότητα του έργου του κρίνεται και από την ποιότητα των σχέσεων ανάμεσα στο Σύλλογο και τις διευθύνσεις τόσο της Γενναδίου Βιβλιοθήκης, όσο και της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών. Ο Σύλλογος έχοντας επίγνωση από το ίδιο το Καταστατικό του, των ορίων των δραστηριοτήτων του, αρκείται σε σχεδιασμούς και πραγματώσεις προτάσεων που από τη φύση τους διακινούνται έξω από τα όρια του συντελούμενου επιστημονικού έργου, εδραιώνοντας έτσι την αποδοχή της αξιοπιστίας του σαν επίκουρου οργάνου. Το άρθρο 3 του Καταστατικού εξ άλλου, διατυπώνοντας έμμεσα αλλά με σαφήνεια το καθεστώς της σχέσης του Συλλόγου με το καθαυτό έργο της Γενναδείου, διευκρινίζει ότι το έργο του Συλλόγου είναι η *προβολή με κάθε πρόσφορο τρόπο του έργου της Γενναδείου*. Όλα επομένως, τα χρησιμοποιούμενα μέσα, αναπόδραστα αποβλέπουν στον πολύ σημαντικό αυτό στόχο και αποκλειστικά σε αυτόν.